

خونی

[میانہ جو ہکڑو حیرت انگیز نظارو]

احمد غلام علی چاگلا

ٹاگور پرائیمری کتب

حیدرآباد

۱۹۳۱

سوره سنڌي ادب

صاحب خان سوره: ميراثي

Cell No: 0344 3919786

0300 3404488

خونی

[حیانی و جو هڪڙو حیرت انگیز نظارو]

پیری نہنت رخ و دیور در کشہ و ناز
بسفت ویدہ زحیت کہ این چہ بومبی ست

احمد غلام علی چاچلا

چپائیندر

ٹاگور ہر امیک کلب

حیدر آباد

۱۹۳۱

هي ڪتاب حيدرآباد ٽاڱور ڊراما ڪلب
پنهجي خرچ سان ڇپائي پڌرو
ڪيو آهي.

هن ڪتاب جو ڪنهن به حصي
ڇپائڻ يا انهيءَ کي سٽيج تي آڻڻ جي
سخت منع آهي. سنڌي زبان ۾
”خوني“ جي ڇپائڻ، سٽيج تي آڻڻ وغيره
جا سڀ حق ۽ واسطا حيدرآباد ٽاڱور
ڪلب جي حوالي آهن.

شمس العلماء

مرتب

فليچ بيگ فریدون بيگ ميرزا

جي

پاڪے يادگيريءَ ۾

ا. غ. ج

هن ٺاڪ جي ٻئي باب ۾ ڏنل غزل، ”ديوانو هجي“

اهڙو! ”مرحوم ميرزا
صاحب جو هڪ
ان چيل غزل آهي،
جو ميرزا صاحب
پنهجي ان چيل
آخرين ٺاڪ
”شهزاد و بهرام“ ۾
مهربانو جي واتون
چوايو آهي. اهو
”هيمليٽ“ نان
ترجمو ٿيل آهي،
جو خاص منهنجي
عرض و درخواست

مرحوم ميرزا صاحب

تي ڪيو هوائي. ڪن سبن جي ڪري اهو ٺاڪ
آءُ بروقت سٽيج تي آڻي نه سگهيس. الهيءَ وڃي
ميرزا صاحب گذاري ويو. ته دير! هن ٺاڪ ۾ اهو
غزل مرحوم جي يادگيريءَ طور پيش ڪيو ٿو وڃي.

۱۹۱۹ کانوٺي آخري دم تائين ميرزا صاحب جي موتي
 خاص عنايت جي نظر هيئي. انهيءَ جي شڪر گذاري
 ادا ڪندي، سنڌ جي تعليم يافتہ باشندن کي التجا ٿو
 ڪريان تہ سندس اڻ ڇپيل ڪتابن کي ڇپائڻ ۽ سندس
 يادگيري قائم ڪرڻ جي ڪارٽ جاري ڪرڻ گهرجي.
 اها عجب جهڙي ڳالهه ڪين چئبي جو ميرزا صاحب،
 جنهنجا سنڌ جي ساهت تي هيڏا احسان، بلڪ جنهنجا
 ڪتاب پڙهندڙي سنڌي ٻار پڇوڻ کان جوانيءَ ۽ جوانيءَ
 کان پيريءَ کي ٿا پڇن، انهيءَ جي يادگيريءَ
 قائم ڪرڻ جو ڪنهن سوال ئي نه اٿاريو آهي!
 ميرزا صاحب جي علمي خرائي جا ٽرسٽي ڇا پيا
 ڪن؟

مهاڳ ۾ فقير جي واتون چوڻل ڏوهيڙا سڀ شاهه
 جي رسالي مان ورتل آهن.

مقدمہ

کتاب اچا چيو ڪونه هو. عیدرآباد ۾ یارن
نظر مان پئي ڪڍيو.

آءُ سالگي سان انهي ٿاڻي عیدرآباد هوس. اُتي
هڪڙي پر پترو وٽ منهنجو وڃڻ ٿيو.

منهنجي سڌ تي اُتي در وٽ آيو؛ پر عجب ڪهڙو
جور ٿاڻين پئي!

پڇيو مانس: ڇو؟ نه هن ڪتاب جو دستخط
ڏيکاري، چيائين: هي ويٺو پڙهان.

”خوني“ جو مضمون اکر به اکر خود احمد ڇاڳلا
جي والون يڪي ۽ يڪي ۽ ٻڌو مون به هو؛ ۽ ٿي
ٿي ٿي اڪيون پاڻي ۽ سان پر منهنجون به ٿيون هيون؛
پر مون وڏيون مڃرايون انهي ۽ ويل احمد ڇاڳلا جي
پڙهڻ کي پئي ڏنيون.

ڳالهه ۾ پنهنجو ذاتي ڳڻ ڪيترو هو، انهي باري ۾
مون اڃا راءِ نهرائي نه هئي.

هنتر مون کي پڪ ٿيڻ لڳي ته ڳالهه ۾ پنهنجو ذاتي
ڳڻ به جهجهو ٿي هو.

پوءِ تہ ”خوني“ جو سارو مضمون اکر اکر ڪري
مونکي اٿلا ٿو پنهنجي سر به پيو.

ٿوري گهڻي جيڪا عبارت جي ڀڃ گهڙ ڪر ٿي هئي،
اها ڪٿي ويئي.

پر جئين تي مون دستخط جا ورق ورايا، جئين
تي مون قلم قلم تي اڪ ڦيرائي، جئين تي مون اکر اکر
ڪري اٿلايو، تئين تي مونکي ناٽڪ لويسيءَ ۾
احمد ڇاڳلا جي قابل ڪاري ذهن نشين ٿي.

آءُ ڀانيائون تہ سنڌيءَ ۾ ناٽڪ لويسيءَ کي سڄو ڇو
ئون ڍنگ احمد ڇاڳلا جو هي ”خوني“ نالي
ڪيل ٿي وٺائيندو.

الهيءَ ڏس ۾ آدم ٻين به ڪيا آهن؛ سنڌيءَ
جي پيار وارا جوڳو قدر انهنجو به ڪن پيا؛ پر هن
”خوني“ واري ڪيل مان ڏسبو تہ احمد ڇاڳلا پنهنجو
مٿ پاڻ آهي.

لاڳند امرڏو مل جڳتيا ٿي

فرض ادائي

حيدرآباد جي ٽاگور ڪلب اڄ ڏينهن تاءِ چار ٽاڪي
 پهاڻي پڌرا ڪيا آهن، جن مان ٻن چڱو ٽالو ڪڍيو آهي:
 ”ڪٽو“ ملڪ جا مدبر“ ۽ ٻيو ”عمر ماروئي.“ سٽيج تي به
 جيڪا ڪاميابي انهن ٻن ٽاڪن، ۽ خاص ڪري
 ”عمر ماروئي“ کي حاصل ٿي، سا حيدرآباد
 ٽاگور ڪلب جي ٻئي ڪنهن ٽاڪي کي ٿي
 ڪانهي، بلڪ ڪنهن ورلي سنڌي ٽاڪي ٿي هوندي.

”ملڪ جا مدبر“ جي مهاڳ ۾ مصنف
 لکي ٿو: ”جيڪا سڄي مدد مون کي مسٽر
 لالچند امر ڏنل مل ڪان ملي آهي، تنهنجي شڪردائيءَ
 لاءِ مان سھائيندڙ لفظي ٿڌوسوچي سگهان. جيڪڏهن
 مسٽر لالچند هن ڪتاب جي رٿا کي پنهنجي زبان جي
 مينديءَ سان نه ڀرڪائي ها، ته هاڻوڪي لالائيءَ تي
 هرگز نه رسي سگهي ها. سنڌيءَ جي پيار وادن کي
 چڱيءَ طرح چاڙ هوندو ته مسٽر لالچند کي سنڌي
 ٻوليءَ جي ڪيتري نه مھيت آهي ۽ جيڪا مدد
 مون کي مسٽر لالچند ڏني آهي تنهن لاءِ آءٌ هن جو
 ٺھڻل شڪر گذار آهيان.“

”خوني“ جي عبارت بابت به آءٌ پنهنجي
 طرفان ساڳيا اکر ڪتب آڻي ڪجهه قدر
 مرض ادائي ڪري سگهان ٿو. فقط ايترو سو
 آهي ته ”ملڪ جا مڊر“ واري زماني ۾ اسناد
 پنهنجي سر اڃا لائق ڪين لکيو. هو، جنهنڪري
 مصنف فقط سندس ”سنڌي ٻوليءَ جي ماهيت“ جو
 ذڪر ڪيو آهي. پر گذريل سالن ۾ استاد جي
 علميت جي ايتري نه شهرت ٿي چڪي آهي، جو اڄ
 ڪلھ بنا ڪنهن شڪشيهي جي کيس سنڌي زبان جو اعليٰ
 درجي جو استاد ڪوئي سگهجي ٿو. جيڪا فتحمندي
 سندس ”عمر ماروئي“ ۽ ٻين ڪتابن کي حاصل ٿي
 آهي، سا به خاص سندس عبارت جي غلطيءَ جي
 ڪري، اها انهيءَ ڳالهه جي سند آهي. هن ڪتاب
 جي عبارت به استاد جي آهي. اها منهنجيءَ ٿور
 ڪتاب جي خوش نصيبي پيشي. جو استاد هن مضمون
 جي جملي جملي کي پنهنجي نظر مان ڪڍي، منهنجن
 ڪجهه ڦڪن لفظن کي پنهنجي علميت جو رنگ ڏنو.
 پروف به سڀ اسناد ڏنا. سارو جس هن لهڻو.
 هڪڙي اوجھه سائرد سان استاد پنهنجو لائق ڪيو
 آهي. آءٌ زياده ڇا چوان!

هو ڪي ٿاڻور ڪتاب هاءِ اڻ پڙهيل، مسٽر ڊاڪٽر،
 مسٽر وليمز، مسٽر راجندر، مسٽر ڪيوڊ، مسٽر
 (۽ هڪڙي ٻئي!) جي مڙس ۽ پٽن سان، هو ڪو
 ادا ڪرڻ بچائي. اڃا ئي ڏکڻ ڏي وڃي رهيا،
 هنن ٻنهن قسم جي ٿاڻڪن کي ٽئين طرح سان سمجهڻ
 آڻڻ تي عواڻداري سر تي ڪٽي، انهن ڀرڻ وري -
 پاڻ کي علم ۽ هنر جو سچو شوقين ۽ مددگار ڏسڻ
 ڪيو آهي. ”خولي“ ٿي ڪو به طرح ڪيو اٿن،
 (۽ گهڻو ئي دريڙ ٿي ويو آهي!) - ان جيڪا محنت
 ڪئي اٿن، تنهن کي آءٌ خود سهڻي محنت جي
 مددگار ٿي سمجهان.

آخر ۾ دل ٻيو هٿان نه آهي ۽ هٿ ۽ پوڏ سڪوڻ
 ادا ڪريان يا نه، جنهنجي همت، سر ڪوئي،
 اڳواڻي ۽ ڪانسوا ڏي ڪتاب ٿاڻور ڪتب وارن جي
 نظر پڙهي هاءِ نه سندن طرفان علي جي بيش نشي هاءِ.
 آءٌ دل انهيءَ ٿاڻ ٻيو هٿان، ڪو پنهنجي وقت کان وٺي
 اسين جي ”سار سرنڪس“ ۽ ”سار پليئرس“ جي
 اڳواڻيءَ ۾ هڪ ٻئي بنا رهيو ۽ مددگار ٿيا آهيون،
 تنهن وقت کان وٺي هرڪنهن سٺي جي معاملي ۾
 اصانجو حال ”من تو شدم، تو من شدي“ وارو ٿي رهيو آهي!

پوءِ آءِ سندس سڪر گذاري ڪئن ڪريان؟ آءُ ته
 سندس نالو ۽ ڪيئن وٺندس. ڇو وٺان؟ اها
 عظيم الشان عام غلطي، جنهن کي مدحت کان جو وقت
 وقت ”عمر ماروئي“ ۾ ”وڳند“ ۽ ”واد ڪراجي“
 ۾ ”عت“ جي ويس ۾ ريجھائي، گھڙي اڌ سندن دليلن
 ۾ عوشيءَ جو واسو ڦهلائي، کين پنهنجو اڪمال
 نائي رهيو آهي، تنهن مان به شايد ڪن ٿورن جي حصو
 هوندي ته روز مره جي زندگيءَ ۾ ”وڳند“ ۽ ”عت“
 هيرانند آڏواڻيءَ جي پرڏيار لائي سان سڏ، ٿو
 وڃي! پوءِ آءُ سندس نالو ڇو وٺان؟ فقط اهو
 چوندس ته جڏهن سنڌي سٽيج جي تاريخ لکين،
 ۽ لکندڙ ڪو ايماندار شخص هوندو، (نه اهو
 جنهن کي پنهنجن ڪرتوتن کانسواءِ ٻيو ڪي نه
 ۽ سڃاڻي،) تڏهن ڊائريڪٽرن ۾ انهيءَ استاد جو نالو
 بهران لهر ۾ لکبو.

عشير

ا. ع. ح.

ٻه اکر

هن نائڪ جي روپ ريڪا گهڻي قدر ”قاتل“ نالي
 ترڪي نائڪ تي ٻڌل آهي، جيتوڻيڪ ويس ڌاري
 جيڪي به چون ڪن ٿا اهو توڻي مهاڳ، سهڪو سهنجو
 رڻيل آهي. ترڪيءَ وارن به هي نائڪ جرمنيءَ جي هڪ
 نامياري نائڪ نويس رچرڊ ويس (جنم ۱۸۵۱ء) جي
 نائڪ تان ورتو آهي، پر ترڪيءَ وارن پنهنجي نائڪ
 ۾ ويس ڌارين جا نالا ڦيرايا ڪين آهن، اصلوڪا جرمن
 نالا ئي هلائي ڏنائين. مون نه رڳو نالا ڦيرايا آهن، پر
 ٻئي ۽ ٽئين باب ۾، بلڪ روپ ريڪا ۽ رڻا به جيڪيسو
 ڪئي سنڌي ڏانن تي بهاري آهي.

”قاتل“ جو ڪيل مون نومبر ۱۹۲۹ء ۾ استنبول جي مشهور
 ترڪي قومي نائڪ شالا ۾ ڏٺو. اها نائڪ سالا ترڪي
 انقلاب جي شروعات ۾ ڪن ٿورڙن علم ۽ هنر جي سوين
 مردن توڙي زالن پرڻا ڪئي هئي. انهي نائڪ سالا
 قديم بڻدم ايتري ترقي ڪئي، ۽ منجهس جيڪي
 نيل ٿيا، انهن جو اثر ترڪيءَ جي قومي ۽ پسگي زندگيءَ
 تي ايڏو ٿيو، جو هاڻ اها نائڪ سالا ميونسپل عي
 هت هيٺ آهي، ۽ ترڪي پارليامينٽ وٽان کيس ساليانو
 امداد به ملي ٿي. وڏي ڳالهه اها آهي ته منجهس فقط

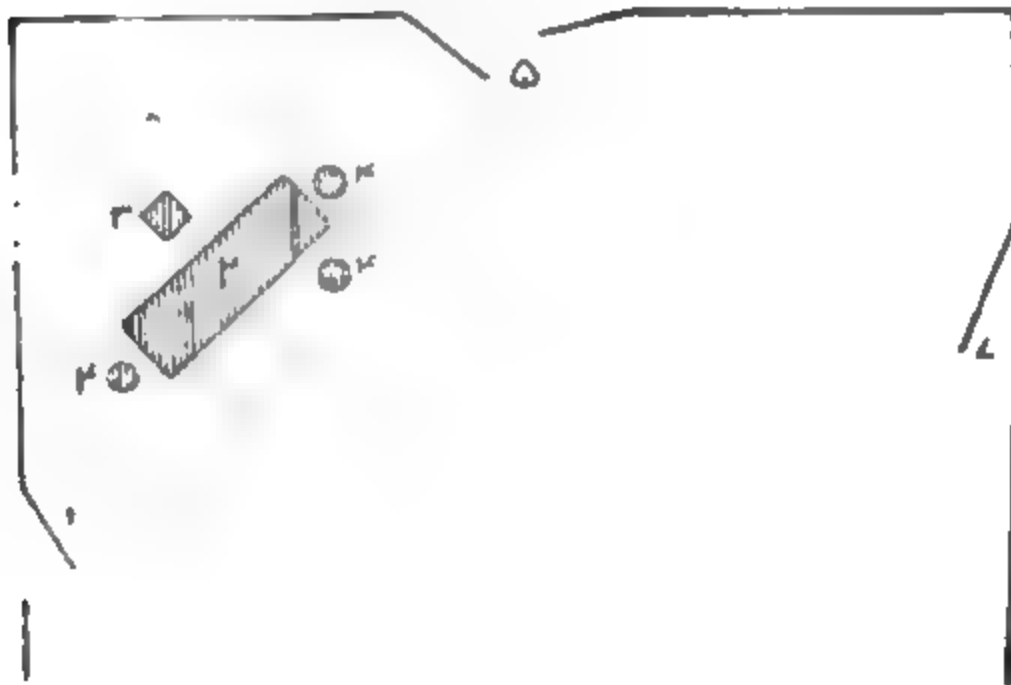
تعليم يافتو، خانداني ۽ آبرودار مرد توڙي زالون ڀارت
 ڪندڙ آهن، جي نائڪي فن کي وڏي قومي خدمت سمجهي،
 نائڪ شالا کي دل و جان سان مدد ڏيئي رهيا آهن. نج
 ترڪي نائڪن سان گڏ يورپ جي ٻين مشهور ۽ ذهين نائڪن
 جا ترڪي ترجما به سٽيج تي آندا ٿا وڃن. [ڏسو ۳-۱۹۲۹
 جو پروگرام] خواب غفلت مان جيڪيسو بيدار ٿيل، پر
 اڃا به هيٺي حال هندستان لاءِ اهو وقت ڪڏهن ايندو؟
 مون ڏٺو ته ”قاتل“ جو اثر ناظرين تي از حد ٿيو.
 الهندي، ڏکڻ ۽ وچ يورپ جي گهڻو ڪري سڀني
 ناميارن نائڪ شالائن ۾، مشهور مشهور ويس ڌارين
 کي معروف معروف نائڪن ۾ ڀارت ڪندو ڏسي، اهو
 مون پهرين استنبول ۾ ڏٺو ته قابل، ذهين ۽ خانداني
 ناظرين کيسي مان رومال ڪڍي اکين مان لڙڪن اُڳهڻ
 کي گهٽتائي نه ٿا سمجهن. ساري ملهڙي جي عارن
 کي ائين ڪندو ڏسڻ به هڪ عجيب تجربو آهي!

۱- غ- ج

ڪراچي: ۱ اڪٽوبر ۱۹۳۱

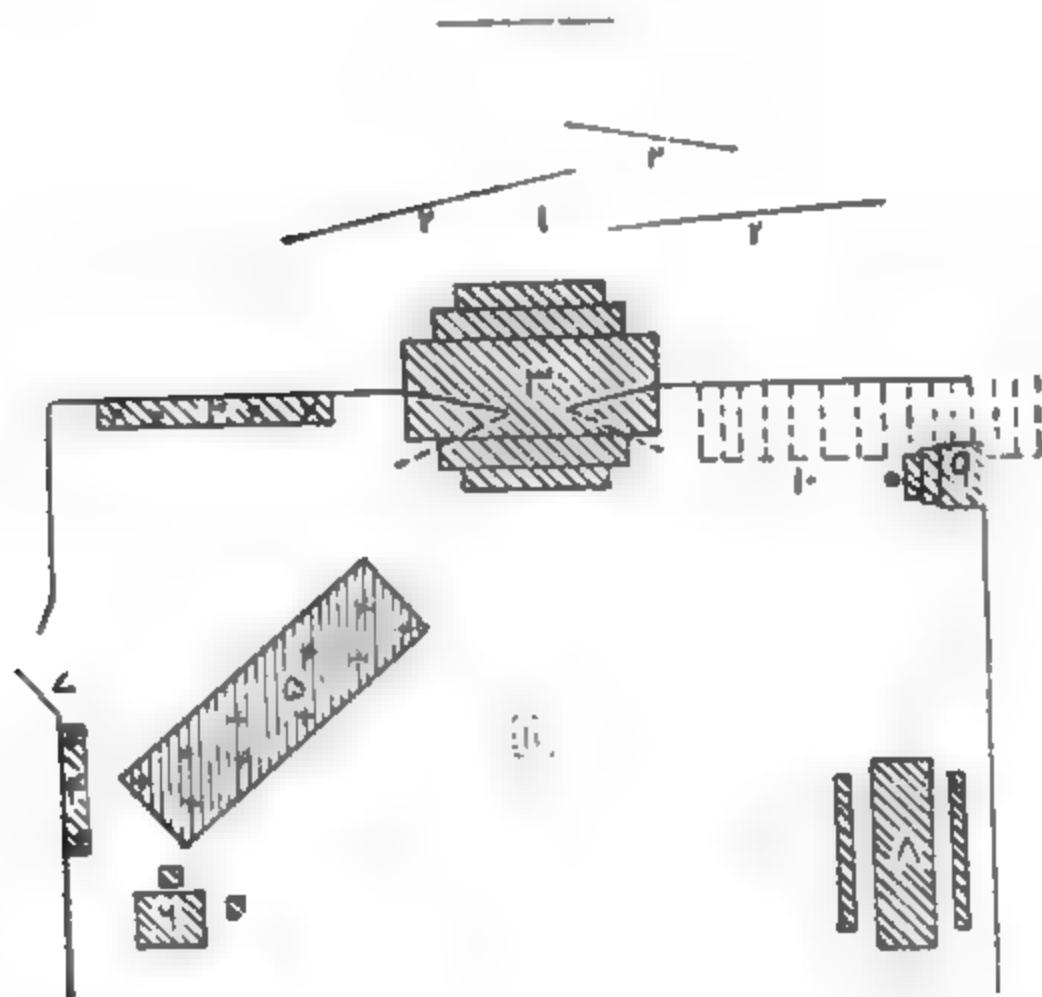
باب. پهرين جو نقشو

۶

۱. ٻاهريون دروازو
۲. ميز
۳. وڏي ڪرسي
۴. ڪرسيون
۵. جيلخاني جو دروازو
۶. جيلخاني جي ديوار
۷. اندريون دروازو

باب نئي ۽ تئين جو نقشو

۱. رستو
۲. باهرين يونگن جو ڏيکاءُ
۳. ڊڪي
۴. سودا لمپيٽ
۵. وڪري جو سامان
۶. لنڊي مير
۷. اندريون دروازو
۸. وڏي مير ۽ پيچ
۹. ڏاڪڻ ڏانهن رستو
۱۰. چٽ ۾ ڏاڪڻ جو ڏيکاءُ
۱۱. چٽ ۾ ٽڪيل فالوس

نوٽ: فرنيچر ۽ اوري مير ٻيهر ڪرڻ
ڊائريڪٽر جي اختيار آهي.

ويس ڌاري

دقيق

ياڳچند

لطيف

اعسان

رمزو

يارو

ما جستریت

سرستندار

جیلر

بتول

سمسي

ننهنگان سواء حولدار، به سپاهي، صوبيدار، نرس

مکان : کو به وڏو شهر (ڪراچي سهيڻ!)
زمانو : حال.

مهاڻو به ويس ڌاري

فقير ۽ سندس ٻالڪو

خوندي.

مهاگ ۽ باب پهريون

انساني انصاف!

ويس ڌاري

(لمبروار)

[مهاگ]

فتير

بالڪو

[باب پهريون]

جیلر

حولدار

سپاهي

ماجسٽريٽ

سرشتدار

دقيق

صوبيدار

ياڳچند

نرس

اڄ پٽ دانهو دانه، وايوڙ ڪي منهي،

ويج ورائي پانه، چوري چاڪ نهارڻا.

شاهه.

• ۱۰ ھاڳ

اٿو. اولندو. ٻڌي هي سامهون ڦٽير ۽
سندس بالڪو ڏسڻ ۾ اچي ٿا. ڦٽير جي هٿ
۾ ڊڻهي لٺ ۽ فانوس، ۽ بالڪي جي هٿ ۾
ڪشڪول.]

ڦٽير: • [اندرائي ڳائي ٿو]

جانڪي ڪري سبب، ڏارون هن درد جا،
هٿن سڀي حبيب، اکوڙڻو اڌ ڪري،
[ٻاهر اچي، ٻاڙي ڪي. بچا، اهو اٿيئي زندگيءَ جو
عجب اسرار! — ٻڌي ڳائي ٿو]

جانڪي ڪري طبيب، ڏارون هن درد جا،
هٿن سڀي حبيب، اکوڙڻو اڌ ڪري،

بالڪو: [خيال ۾] مرشد سگورا، اها نه سموري
هي انصافي چڻبي. ٻڌو سمجهي ٿو نه دنيا جو سمورو
ڪاروبار انهن ٻيو هلي، جنهن ۾ رکيل آهي لڪو عدل،
لڪا مراد، لڪو مطلب.

ڦٽير: بيشڪ، عئل وارو انسان انهن ٻيو سمجهي
نه دنيا جي سموري ڪاروبار ۾ رکيل آهي لڪو عدل،
لڪا مراد، لڪو مطلب. ٻيو جو جنهن نظري ڪي.

پاڻ حئيئت سمجهيو وينو آهي، سو رڳو حوشنما طلسم
 آهي، رڄ آهي. پوءِ انهيءَ طلسمي نظاري بابت،
 انهيءَ رڄ بابت سندس جيڪا ڳڻپوت ۽ آڳو پيچو،
 انهيءَ کي انهيءَ پاڇي جو به پاڇو ڪونڀ بيجا نه آهي.
 بالڪو: [ترسي، خيال سان] تڏهن ساءِ، دراصل
 حئيئت ڇا؟

فثير: بچا، اهو به اڻ وار آهي جو دنيا جي
 هيترن فلسفن هوندي نه اسان اڄ سوڌو سٺي نه سگهيو
 آهي نه دراصل حئيئت يا! [ترسي] هائو، هر
 دنيا ۾ جيڪا بي انصافي ٿئي ٿي، انهيءَ کي
 هڪڙي لموني، ڪي قدر، سمجهي سگهجي ٿو.
 بالڪو: سو ڪئن؟

فثير: ڏک سک کي، جيڪڏهن اسان نه
 رڳو پنهنجي، پر ساري انسان ذات جي ڪرڻن جو
 ڦل ڪري ليکي، نه پوءِ انهيءَ طاهري بي انصافيءَ
 کي جيڪر ٻين اکين سان ڏسي، ۽ پوءِ انهيءَ کي عقل
 ۽ فهم جي ساهيءَ ۾ پيءُ طرح ٿوري.

بالڪو: تڏهن ساءِ، تشدير جو مطلب ڇا؟

فتير: ٿڌير جو مطلب ڦل پوڻ. انسان هي
ٿڌير ڏهن شروع ٿي، عڏهن انسان ذات ٺهڻ تي.
حضرت آدم ۽ ڏاڏي عوا جي اوائلي ڪرلوٽ جو مل،
جو انسان اڄ ڏينهن ٿا، ٻيو پوئي، الهيءَ جو ئي نالو
آهي ٿڌير. بيشڪ، بزرگن جا گناهه، اولاد جيڪا
جرا لوڙي ٿو، الهيءَ ۾ ٿا ظاهر ٿين. گنهگارن کي
بسهنجن ڪرلوٽن جو ڦل اٿن ٿو ملي.

بالڪو: [ترسي] نه ٻوڙ ساءِ، ٿڌير وهيڻي!! حار
انسان جو فرض ڇا؟

فتير: نه ٿڌير جي پاران آيل ڏک، سک جو
ڪري پوڻي. سندس بهتري ۽ انسان ذات جو ملو
انهيءَ ۾ ئي آهي. ٿڌير جي پاران آيل ڏک، انهيءَ
کان ٻڃي چٽڻ جي ڪوشش ڪرڻ، اهڙو عبت آهي،
جهڙو مڇيءَ جو سڪيءَ تي چڙو رهڻ. ٻڃا، سک
سک نه حياتيءَ جو قوت آهن!

سوري سڏ ڪري، اُهي عاشقن کي،
جي اٿئي سڏ سڏ ۾، نه ڪو ۾ پهر پري،
سي ڌار ڌري، ٻڃ ٻوڙ، پريڻئون.

بالڪو: ساءِ، ٻيڪ الهيءَ جو نسيجو؟ زندگيءَ

جو مقصد؟

فتيز: بچا، مقصد هڪ پرولي، جا انسان تڏهن
سلي، جڏهن ذڪر ڏاجهرا ڏسي، پاڻ انهيءَ لائشيءَ
وسي. فقط ايترو نه ڀلي نه

پريان سندي ٻار جي، مڙني منائي،
ڪانه ڪڙائي، چڪين جي چيٽ ڪري!
[بئي نڪري ٿا وڃن، پردو ڪڇي ٿو.]

باب پهريون

جیلر جي آفیس

[پريدي ڪلڻ سان جيلر جي آفيس نظر ٿي اچي.
ساڄي پاسي کان ٻاهر وڃڻ جو دروازو؛ ٻنهي
ديوارن ۾ قيدخاني ڏانهن ويندڙ دروازو؛ کاٻي
پاسي اندر ٻي ڪوئي ڏانهن ويندڙ دروازو.
ساڄي پاسي اڳرو ميز جنهن تي ڪتاب ۽
کاغذ رکيل آهن. ميز وٽ ٻي ڪرسيون
پيل آهن.]

[وقت صبح جو. جيلر، عمر جو جيڪيسو
وڏڙو، ميز تي کاغذ پٽ ويٺو ڏسي ۽ ٽپال
پڙهي. ذري بعد ميز تي رکيل گهٽي ۾
پيرا وڄائي ٿو. پاسي وارو ٻاهرين در کلي
ٿو ۽ سپاهي سلام ڪري اچي بيهي ٿو.]
جیلر: حوٽار کي سڏي وٺ.

[سپاهي سلام ڪري اندرين در مان وڃي
حوٽار کي وٺي ٿو اچي. سپاهي پوءِ

ٻاهرئين در مان ٺڪري ٿو وڃي ۽ حوالدار سلام
ڪري بيهي ٿو رهي. جيلر ٻهريڻ کيس اٿڻو
ڏسي. ٿوري دير کانپوءِ ڪاغذن تان اک
کڍي ٿو ته سندس نظر وڃي اٿس ٿي پوي.]

جيلر: [ڪاغذن تان ڊگي اک کڍي] حوالدار،
مون ٿي پڇيو، — هائو — [ڪنڌ مٿي ڇڏي] ڦيڏي
نمبر ۵۰۷ اڄ ڪٿن آهي؟

حوالدار: حضور ضعف وڌندو وڃي ٿو. رات نه
گهڙو بي آرام هو. شڪ نه آهي ته سله ٿي ٿيڻ.
جيلر: ويچارو غريب! [ٿورو ڊکي] مون
سندس نسبت پڇيو — ماسٽريٽ الڳي کيس ڇو ٿو
ڏسڻ گهري؟ اجهو سندس خط. هنئر ٽپاليءَ آندو.
ڀاڙ به آيو گهرجي. پر ڦيڏي هيستاءِ اچي سگهندو؟
سگهه اٿس؟

حوالدار: جي حضور پر اجازت هجي ته بيڙيون
اڄ کڻي نه وڃجن. هڪ ڪارٽونشي بس ٿينديون.
بدن به گهڙو ناچاڪ آهي.

جيلر: چڱو، ماسٽريٽ اچي نه پوءِ ائين ئي
وٺي اچڻينس.

حولدار: خو ځمکه. | سلام کړې جيلخانه جي
در ځانېن ويې ټو ته جيلر وري ټو سډيس.

جيلر: حولدار، [حولدار موږي وري سلام کړي
اچي ټو بيهي.] قيديء کي پڌائجائين نه کير ټو کيس
ډسټ گهري. ټون مات ميټ پر ئي وټي اچيښس.
اج ذري گهټ ډه سال ٿيا. انهيء وچر وپجاري عي
سار کنهن به کاه لڏي آهي. سو جي اوچتو
ملاقات جو پڌندو نه آلو دل کي ڌڌکو نه اچي وچيس.
حولدار: حاضر سائين. | سلام کړې لکري
ټو وچي.]

[جيلر ميز تي کاغذ ٺاهي ټو رکي نه باهران
پري کان موټر جو آواز پڌر پر ټو اچي. جيلر
کن ڏيښي اهو پڌي ټو، وري به کاغذ ٺاهي
پر رڌل ټو رهي نه باهران سپاهي ټو اچي.]
سپاهي: | سلام کړي | حضور، ماعسريت
صاحب جي موټر در نه اچي بيټي آهي. اجازت
هجي نه اندر چڏجيس.

جيلر: ڀلي.

[سپاهي سلام کړي نکرې ټو وچي. جيلر

به کاغذ ميز ڙئي ٺاهي سندس پٺيان ٻاهر
وڃي ٿو. ستت ئي ٻاهران پري کان، ”اچو
سائين، ڪئن آهيو؟ خوش ڄڻا ڀلا“
وغيره جو آواز اچي ٿو. اهو آواز هوريان
هوريان اوڀرو ٿيندو وڃي، تانجو جيلر ٻاهر يون
دروازو کولي بيهي ٿو ته ماستريٽ اندر
لنگهي ٿو اچي. ماستريٽ جهان ڏيڏه
شخص پيو لڳي. ننڍي شهيد ٻچي ڏاڙهي
ائس، ۽ لباس عمدي ۾ آهي.]

جیلر: [در وٽ ئي] هاڻو سائين، خط مليو.
قيديءَ کي تيار رکيو اٿئون. [اندر اچي پاڻ واري
ڪرسي ڏيکاري] اچو سائين، هيءُ اٿون سولا ٿي ويهو.

ماستريٽ: [ڪرسيءَ تي نهر سان ويهي]
مهرباني. [ٿوري لاهي ميز تي ٿورو رکي] اسانجو
سرشتدار به ڪاغذ کڻي ڄاڻ آيو. [ڏرو ماڻ
اوهان کي هتي آئي عرصو ڪيترو ٿيو؟

جیلر: [سامهون ڪرسيءَ تي ويهي] ويهو
سال پيو هلي.

ماستريٽ: ويهو سال! تڏهن ته اوهان قانوني.

انصاف جا رنگ گھڻائي ڏنا هوندا.

جبلر: قانوني انصاف! هائو. هن ڪرسيءَ تي ويٺي ويٺي قسمت هنن اکين کي اهڙا اهڙا اثر ٺاڪ حادثا ڏيکاريا آهن، جو — جو — [هپڪي] ڀانيان پيو ته منهنجو اعتقاد ۽ ايمان به مونکان ڪسيو پيو وڃي.

ماجسٽريٽ: سو ڪئن؟

جبلر: گستاخي معاف. [ڏک ڀريل ۽ گھٽيل ڪاوڙ ۾] منهنجي دل ۾ ڪڏهن ڪڏهن سوال اٿي ٿو ته آيا هن جيڪو ڪاروبار رحم ۽ انصاف تي ٻڌل آهي يا نه؟ آيا قدرت باجهاري ۽ انصاف پسند آهي يا نه؟

ماجسٽريٽ: [خيال سان] سچ دنيا جا درد ٺاڪ حادثا ڏسي خود منهنجي دل ۾ به اهڙو جذبو اٿي ٿو. [ڏرو ٿرسي] اوهان کي ياد هوندو ته هي قيادي هتي ڪڏهن آيو؟

جبلر: هائو. هتي آئي کيس پندرهن ورهيه پيشڪ ٿيا. آيو ته ڏهن مطبوع قدارر جوان هو. مون کي انهيءَ وقت جي سندس سموري حقيقت ياد آهي. مون کي انهيءَ مهل ئي هنجي بد قسمت تي سخت

افسوس ٿي ٿيو. منهنجو تجربو آهي ته ساري عمر
حيوانن جيئن قيد ۾ رهڻ کان هي خولي موت کي
وڌيڪ پسند ٿا ڪن.

ماجسٽريٽ: [خيال جي ٽپيءَ مان نڪري]
خولي! — هائو، برابر — اوري ٽپيءَ ۾ پئجي ٿو وڃي.
[ماجسٽريٽ جو سرشتدار، عمر اٽڪل ٽيهه
ورهيه، کاغذ هٿ ۾ کڻي ٻاهران اچي ٿو.]

سرشتدار: [جیلر کي سلام ڪري، ميز ڏانهن
وڌي، ماجسٽريٽ ڏانهن مهر ڪري] سائين دير ٿي
جو ڪيس جا کاغذ وٺي ڳوليم. [کاغذ ميز
تي رکي ٿو.] هيءَ نار به اوهانجي ميز تي رکي هئي.
[نار ماجسٽريٽ کي ڏئي ٿو.]

ماجسٽريٽ: [نار کولي پڙهي] چڱو، بدڪل
چڱو. — جیلر صاحب، ٿوريءَ دير ۾ ڪي ماڻهو
شايد اسان کي ملڻ اچن. مهرباني ڪري سپاهين کي
چئي ڇڏيو ته انهن کي ٻاهرئين در وٽ ترسائين.

جیلر: حاضر [ٻاهر نڪري ٿو وڃي.]

ماجسٽريٽ: [سرشتدار کي] ڪيس جا کاغذ
سڀ مون کي ڏي. [سرشتدار کاغذ ٺاهي ڪيس ڏئي

تو نه باھران جيلر به اچي ٿو. | فيديءَ جو رڪارڊ نه
سڀ تيار هوندو؟

جيلر: هاڻو. | مارجسٽريٽ جي هٿن هيٺان
ڪاغذ ڪٽي [اچھو.

مارجسٽريٽ: [رڪارڊ اٽلائي] برابرو. [هڪ
ڪاغذ وڇان پڙهي] | شام لعل جو هريءَ جي خون ۾ جنم
ٿيڻ! [ميز کان ٻيو ڪاغذ به ڪٽي، جيلر کي ڏيئي.]
اوهين هيءَ نه پڙهي ڏسو. بمبئيءَ جي پوليس وٽان
به ڏينهن ٿيا ته ٽپال رستي اسانوت آيو.

جيلر: [ڪاغذ پڙهي سخت عجب ۾] ڇا!

مارجسٽريٽ: | ڪنڌ ڌوٽي [هاڻو، اهيئي نه
ڳالهيون آهن جي ساڄھ واري انسان کي بي اعتداليءَ
۽ الايمانيءَ ڏانهن مائل ٿيون ڪن. خير. هاڻي
دهربائي ڪري فيديءَ کي سڏايو.

جيلر: ڇڪو. | عيوض جي در وٽ وڃي،
در ٽولي، ڪنهن کي ڀري کان سڏي ٿو. حوٽدار
اچي در وٽ ٿو بيٺي. جيلر کيس ڪجهه چئي ٿو؛
حوٽدار سلام ڪري موٽي ٿو وڃي.

مارجسٽريٽ: | سرشتدار کي [ڪاغذ قلم تيار.

هجي. اسانکي قيديءَ جي زبالي وٺي آهي.

جیلر: [موٽي] پر قانون کان [ايڏي وڌي يل
ڪئن ٿي؟

ماجسٽريٽ: ڇو جو قانون نيٺ به هٽيلي پر
ابو جه انسان جي هٿ وسڪو آهي. [ڪيس جا
ڪاغذ کولي ٿو.] هاڻ جيڪي به اسانجي ۽ قيديءَ
جي وچ ۾ وڃي واپري، اهو سڀ ڏيان ڏيئي ٻڌجو،
ڇو جو قيديءَ جي زبانيءَ تي اوهانکي شاهد جي
صحيح وجهڻي پوندي. پر — [بمبئيءَ جي پوليس
جو ڪاغذ ڏيکاري] هن ڪاغذ بابت ڪجهه به نه چئجو.
جیلر: [مونجهاري ۾] چڱو سائين.

سرشتدار: [ميز تي ڪاغذ قلم ٺاهي، پنهنجي
مهڙ [قانون! — انصاف!

[پنهنجيون در کلي ٿو. حوٽدار ۽ ٻه سپاهي
قيديءَ کي وٺي اندر اچن ٿا. قيديءَ جا وار
اڏوڳا برا سفيد، گردن جهڪيل، هٿ پير
ڍرا، تارنر اسائيءَ ۾، نهايت هيٺائيءَ سان
پير پير ۾ گهلي بندو اچي، جڙ ٽه سڌ
ڪنهنجي ڪانه تي پويس. سندس جيل

وارن ڪڙڻ تي، ڇاڻيءَ ۽ پنن مٿان وڌن
ڪارن اکرن ۾ ۵۰۷ جو انگ لکيل آهي.
سپاهي کيس ڪلهن کان جهلي، ميز جي
پريان ماسٽريٽ جي سامهون اچي ٿا بھارين.
حولدار سلام ڪري، قيديءَ جي پريڻن پاسي
کان ٿي ٿو بيهي. قيديءَ جا هٿ
هٿ ڪڙين ۾ آهن.]

ماسٽريٽ: [قيديءَ کي ايندو ڏسي، پنهنجي
ڏک، لڪائڻ لاءِ نظر کڻي ڪاغذن ۾ ٿو ڪري ۽ چوي
ٿو] قيدي هيءُ آهي؟

حولدار: جي حضور، نمبر ۵۰۷.

ماسٽريٽ: [بھرين وانگر] تنهنجو نالو؟

حولدار: حضور؟

ماسٽريٽ: [ڪنڊ مٿي کڻي] قيدي ٻاڏهي
جواب ڏئي: - ۽ ٻڌ حولدار، [حولدار سلام ٿو ڪري]
قيديءَ جي هٿن مان هٿ ڪڙيون لائي ڇڏ.
[حولدار هٿ ڪڙيون لاهي ٿو.]

جیلر: سپاهي به ڀل هليا وڃن. [حولدار جي
اشاري تي سپاهي سلام ڪري وڃن ٿا. قيدي ائين

تی موبو تیں کنا، ٹیٹ کیو بینو آھی۔

ماجسٽريٽ : تنهنجو ٽالو؟ — [رسي] تنهنجو ٽالو؟ [ماٺ.]

جيار : نديشو؟ ما جسريت صاحب ڀڄي تو
تنهنجو نالو؟

قیادی : اینہی ناچن وانن جہان بھاری ا
سانیں؟ جہان بھاری ا

ما نكتبه : من يوم الاثنين ١٠/١٠/١٤٣٠ هـ

قصیدہ : موحیاتی ملاحی ؟ — ہزار نالو ؟
 مولا کی ۔ سب نسخہ موحیاتی کی سندیں ۔

سرستدار ذڪر ۽ خوش بر قلم صبر تي
اُچل قبدي ۽ دائمي نجاتي تو.

ما عسرت : انان سنیا ای : تو تهنه و اعل فالو
نه رفیق آئی؟

قیدی : [اجا تہ مونجھاری مر : ہوازی تی ہٹ
گیمائی ، رفیق — رفیق — احوالو خیر نہ تو۔

ماہستریٹ : رفیق، ہنس آئی ہوگی وہ۔
کیتر آیا؟ کا سدا بیٹی؟

رفيق: [جیلر ڏانهن موڳن ڇيان لھاري] ڇا سائين؟

جیلر: [ڏاڍيان] توکي یاد آهي ته تون هتي
ڪڏهين آئين؟

رفيق: ڇو سائين؟ — دولدار مونکي نه هنتر
وٺي آيو.

ماجسٽريٽ: ويچارو آزاريل انسان! — ٻڌ، رفيق،
تو کي هتي جيل ۾ آڻي پندرهن ورهيه ٿيا. ٻڌاء ته
ڪا سڌ اٿيئي ته هتي توکي ڇو آندائون؟

رفيق: [سخت ڏک] ۾ گذريل وقت کي سر لٽي
ياد ڪري [پندرهن ورهيه — پندرهن ورهيه — [پنهجا
هت ۽ ڪپڙا ڏسي] هائو سائين، پندرهن ورهيه.
انهيءَ کان ته موت بهتر هو. [اثرائتي آواز ۾] منهنجا
لناقت ڇو پيا کوليو؟ هيءَ جا سزا يوڳيان پيو، سا
ڪامي ناهي؟

ماجسٽريٽ: [ٻاٻا جهلي] ويجهڙائيءَ ۾ سرڪار
کي ڪا خبر ملي آهي. انهي لاءِ اسين آيا آهيون
ته جنهن ڏوهه ۾ تون سزا ڏنل آئين، انهيءَ جي سر لٽي
تحتيات ڪريون. هاڻي ٻڌ، هر هڪ سوال جي

ورائين سون وڃاري ٿو ڏي. اهي. ان سايڊ
تو ٺي ٺاهيو ٿي.

زمين: | باڻهه ٿو | اسين بيڪس، ڪهڙي ڪهڙي
داعل، اسان کي ٺاهيو ڇي ڪهڙي اُميد، ڪهڙي
حاجت؟ اسانجي آس نه انسان ۾ نه الله ۾، موت
لاءِ منتظر، دم پيا ڪاٽيون.

| جيلار دروازي وٽ وڃي، پٺي ڏيئي ٿو ايتي.

ماجسٽريٽ: | اٽڪڙو | رفيق، تو ٺي خون جي
ٺهه ڪئي. جيلان ٺي سيٺ سام لعل جو ڪريءَ
جي آفيس جو ٺوڻ مکيه ڪارو باري هئين، هڪڙيءَ
راست، سيٺ کي آفيس ۾ اڪيلو ڏسي، ٺو هڻي کيس
ماري وڌو. برابر؟

رفيق: | سوز ٻولي آواز ۾ | آزاريل ڪي ڪو نه
مڙس آڏاريو؟ خدا جي خاطر نه، نه خود تنهنجن
بيلن جي خاطر، ڇو ٺا اهو ٺڙيل قصو هن تدبير
کي ياد ڏياريو؟

ماجسٽريٽ: | کيس ناد ڏياري | ڪورٽ ۾
اهو خون تو ٺي ثابت ٿيو، ٺو جو لاش جي اڳيان
ٺو کي ٺو ايس گرفتار ڪيو، نه تنهنجن هٿن ۾ خون

سان لڙيل ڄري هئي ۽ تنهنجن ڪمڙن تي خون جا
داغ هئا. غزانچيءَ جي زبانيءَ مان به ثابت ٿيو ته به
ڏينهن اڳي تنهنجو سين سان تڪرار ٿيو هو ۽ تو
نوڪري ڇڏي ٻاهر ويٺ جو ارادو ڪيو هو. برابر؟
رفيق: [موڳائيءَ سان] هاڻو سائين.

ماجسٽريٽ: هاڻي ٻڌاءِ ته اهو سچ آهي؟
رفيق! سچ هوندو. [ترسي] هونءِ نه ته هتي
اڄ چوهجان؟

ماجسٽريٽ: ڏس رفيق، سوچي ويڃاري وراڻي
ڏي. بنا ڪنهن ڊپ جي، بنا ڪنهن خطري جي،
جيڪي به توکي چوڻو هجي، سو تون مونکي چو.
شباباس.

رفيق: ڇا چوان؟

ماجسٽريٽ: مون انهيءَ رات واري ساري
واردات توکي بيان ڪري ٻڌائي. ٻڌاءِ ته اهو سچ
آهي؟ آءٌ وري تو چوانءِ ته انهيءَ مان توکي شايد
فائدو رسي — وڏو فائدو رسي.

رفيق: [تنبهال ڪري قدم به وڌي] سچ چوان؟
ڪير ويسه آڻيندو؟

ماجسٽريٽ : سچ تي هر ڪو ويسه آڻيندو.
 رفيق : [ڪنڌ ڌوڙي، جهيٽي آواز ۾] نه.
 سم اهڙو ٿو ٿئي جو سچ تي دنيا ويسه آڻيئي ڪانه.
 ماجسٽريٽ : نه هر وقت. انسان خطا جو گهر
 آهي. غلط فهمي انسان کان ٿئي پيئي. پر رحمتي
 قوت سان، ڪوشش ڪري، انهيءَ کي دور ڪري
 سگهجي ٿو.

رفيق : نه سائين، قوت، طاقت، پڻا رحمتي،
 پڻا سيطاني، هڪڙيائي آهن. منجھي انسان جي هٿ ۾
 اها قوت، اها طاقت، اڪثر ڪم فهميءَ ۽ ظلم جو
 هٿيار ٿي رهي ٿي.

ماجسٽريٽ : بيشڪ اڪثر، پر نه هميشه. رفيق،
 منهنجو وعده ائيني ته جيڪڏهن تون بيگناهه—

رفيق : [سخت بيتابيءَ سان] بيگناهه، بيگناهه—
 يا خدا— بيگناهه هائو، مان ضرور بيگناهه آهيان؛
 ابوجه انسان جي سڌ جو سڌڪار آهيان؛ ظالمن جي
 ظلم ۾ فدا ٿي، مظلوم لاجار آهيان. [ماجسٽريٽ ڏانهن
 وڌي، عجز مٿان جهڪي] منهنجا پهراڻ، منهنجا سائين،
 مون تي ويسه ڪجو، آءٌ سچ ٿو چوان، حق ناهي

منهنجي انسانيت کسي مونکي حيوانن جي دفعي ۾ داخل ڪيو ويو. آءٌ سچ ٿو چوان آءٌ ايمان فروش نه آهيان؛ مظلوم آهيان؛ بيگناه آهيان. [حولدار کيس هٿائي پٺتي ٿو بيهاري.

ماچسٽريٽ: تڏهن ٻڌاءِ ته اهو خون ڪنهن ڪيو؟
رفيق: [وري به ترسائي ۽ هيٺائي ۽ وچون ڪنڌ جهڪائي] مونکي ڪا به سڌ ڪانهي.

ماچسٽريٽ: ڪنهن ۾ ڪو توکي شڪ آهي؟
[رفيق ناڪار جو ڪنڌ ٿو ڏوٽي. ماچسٽريٽ ذرا ترسي] ڀلا چري تنهنجي هٿ ۾ ڪئن آئي؟ ساري ڳالهه مونکي وري ٻڌاءِ [سرشتدار کي اشارو ٿو ڪري جو زبالي لکڻ لاءِ تيار ٿو ٿئي].

رفيق: [ڳالهه هوريان هوريان ٿو شروع ڪري پر جئن وچور پيرائڻي اکين اڳيان ترندي اچي، نئن زبالي سندس جوش واري ٽپندي وڃي]. سائين جن کي سڌ هوندي ته سيٺ شام لعل کي نه فقط پٿرس ۾ ڪوئي هئي، پر سندس واپار پين ڏيساورن سان به هلندڙ هو. آءٌ سيٺ جو مکيه ڪاروباري هوس. پهرين مونکي بمبئي ۽ موڪلياڻون. ڪجهه مدت مون ڪلڪتي

پر گداري. آخر هتي بهرائي ورتا ٿو. هتي لاءِ ٿرڻ
سب آڻ بيڪال ڪندو هوس. انهيءَ نياڻيءَ راند
پيا منشي دفتر مان اُٿيا، نه آڻ انهيءَ کانپوءِ نه ترس
پيس. چير اڳوڻو ولايت واري نپال پوري ڪري،
آڻ پوءِ اتان. سيارو هو. مينهن جي اوڙهه پئي وئي.
واءِ جو سٽڪو پئي پيو. مون پاڻ سان خزانچيءَ،
مراديءَ واري کي نه کڻي ورتا. نئي پاڙيسري نه
هئاسين، دوست نه هئاسين. بند ڄاڻان ٿا، ٿي ٿو.
جيومانس گهر گڏيا هلنداسين. هن به ٻالھ کڻي وڃي.

ماجسٽريٽ: ترس. اهو خزانچي ڪير هو؟
سندس نالو سجهيئي ٿو؟

رفيق: [پيشانيءَ تي هٿ گهمائي، مونجهاري ما
نالو- نالو- هائو سائين، ڀاڳچند.

ماجسٽريٽ: ڀاڳچند — هون — ڀڳو، پوءِ؟
رفيق: اولدھڙو ٿيو، ڏيا پريا، مينهن ڪر نه ٿا،
آئي، پر مولڪي ڪلاڪ مٺي جو ڪم اڃا رهيل هو.
مون ڀاڳچند کي جيوئون مون ڪاٺ ترس نه، پاڻ گهر
وڃي خبر ڏي، مٿان منهنجو انتظار ڪيندا هجن.
ڀاڳچند، پائيا ٿو نه آفيس مان پير مس ٻاهر ڪيو هو، نه

دروازي تي مون موٽر جي بيٺل جو آواز ٻڌو. ائين ٻاهر ۾
 در کليو ۽ سيٺ پاڻ لنگهي اندر آيو. سڌو پنهنجي
 ڪمري ۾ هليو ويو. مون ڀانيو ڪا شيءِ ڀلجي ويو
 آهي، اها ڪٿڻ آيو آهي. آءٌ پنهنجي ئي ڪم ۾ ڏاڍ
 رهيس. آخر منهنجو ڪم لٿو ۽ آءٌ به اٿيس. پر سيٺ
 واري ڪمري وٽان لنگهيس ته ڇا ڏٺو ته ٻئي ٻئي
 پري ۽ در کليو ٻيو هو. مون ڀانيو سيٺ ٽڪڙ ۾ ئي
 هليو ويو آهي. آءٌ ٻئي وسائڻ سانگي لنگهي اندر—
 [هڪي، گهگهي آواز] يا خدا—

ماجسٽريٽ: هائو، اُتي توڇا ڏٺو؟

رفيق: [جوش ۾] آءٌ اندر اٿيس ته منهنجي نظر
 وڃي تجوريءَ تي پئي. مون ڏٺو تجوريءَ جو در کليو
 پيو هو ۽ جواهرات هتي ڪانه آهن. تيرس جو ماربو،
 سامهون نهاري ٻڌو، اڳيان وڌيس ته عيز جي ٿر ۾،
 منهنجو پير وڃي ڪنهن شيءِ کي لڳو. جان ڪٿي هيٺ
 نهاريان — تو به — منهن کڻي هٿن ۾ ٽو لڪائي.]

ماجسٽريٽ: هائو؟

رفيق: سيٺ خون ۾ پئي تر ٿيو. جسم ۾ اڃا
 سندس جان هئي. مون سيٺ کي اٿارڻ جي ڪوشش

ڪئي. منهنجا ڪمڙا ۽ دٺ رت م نوجي ليا. اوچتو
منهنجي نظر سندس لبت تي پئجي. لبت م چريءَ جو
قر ڪل ۽ ر. ڀري مون ڪڍي ٻاهر ڪئي.

ماجسٽريٽ: [ٽڪڙو] ڪهڙي چري هئي؟ نو
سڃاڻي؟

رفيق: سائين چري بندھ دفتر جي هئي. ڊاٽيس
جون رسيون انهيءَ سان ڪمپيون هيون.
ماجسٽريٽ: پوءِ؟

رفيق: آءُ واٽڙو ٿيو نهاريان پيو، ته اوچتو ٻاھرين در
تي ڳوڙ ٿيو، ۽ پوليس وارا اندر لنگهي آيا. پاڇيند سڻي
هو. مونکي اچي پڪڙيائون. جي خون تو ڪيو! م
خدا شاهد آهي، سيٺ جو غوني آءُ نه آهيان. آءُ
خون چوڪريان؟ غون مان مونکي مليو ۽ ٿي؟ آءُ
ڏينهن ٻن م سيٺ جي نوڪري ۽ ڏن وارا، آءُ وٺو
انس ڪريان ته نوڪري همدسنا، کان شعر ڪن.
دري گهٽ سهڻو ٻوڙ ليو هو. آءُ سو وڃاڙ ٻڌين
نه بااعبال، ٻارن جي سوڙو، سڙي تو عرمان. آءُ
سائين خون ڪريان، سو ڇو؟

ماجسٽريٽ: انهي رات ڪوئيءَ مان پڇهن لکين

جا جواهر چورائجي ويا.

رفيق: هائو.

ماجسٽريٽ: هيلٽائين ته انهنجو پتو به ڪو به هو.

رفيق: جي.

ماجسٽريٽ: هائو. ڀاڄيند جو پنهنجي زبانيءَ ۾

چيو هو ته سينٽ جي اوجھائجي پھر ڏانهن نيت صاف

نه هئي، ۽ ٿو سينٽ جي نوڪري به انهيءَ ڪارڻ بند

ٿي گھري، اها ڳالھ سچي هئي؟

رفيق: هائو، پر انهيءَ جو من ڀالھ سان ڪهڙو واسو؟

برابر هي شاهوڪار سينيون، ٺاڻي جي نشي ۾ مشهور،

حلال حرام جو ويڇاندر ڀاڻشي ڪونڊ ۾ وڪارا

غريب، پاڻ سندن حرص ۽ هوس جو سڪار، انهيءَ ۾

غريبن جو ڪهڙو گناهه؟ اسين سائين ڏن مال وارا

ڪري نه هئاسين، پر انهيءَ هوندي به هڏا سڌو پورو

نه هو. مڇي مائي ڏاڻ، جي جهجهي ڏاڻ هئي. سگ

لاموس وارا هئاسين، بلڪه سڪيا آسودا هئاسين. منهنجي

ويجاري ڪهر واري، اڪابر ٽڙهيل ۽ آزاد خيال هئي.

ننڍي هوندي نيباج سندس ڪلڪتي جي هڪ نامياري

تعليم گاه ۾ ٿيو. پر دو ڪانه واربندي هئي، ٻاهر اندر

ابندي ويندي هئي ۽ بس مردن سان ڪشي منهن
 ٻڌلهاڻي پدي ڪندي هئي. انهيءَ کان کيس عار ڪه نه
 هو. پر انهيءَ حالت جو وجهه وٺي، سبب سام لعل
 هڪ ڏهاڙي وٽس لنگهي آيو ۽ کيس اچي ڪا پرڄائي،
 جي آڇ ڪيائين. توبه — آءُ رات جو گهر موٽيس نه
 سين جي ڪڏائيءَ جو پروڻجي وڃي. انهيءَ ڪارڻ
 اسان ست سٽي نه رڳو سين سام لعل جي آءُ نوڪري
 ڇڏيان، پر پنهنجي عزت آروءِ ننگ ۽ شرم جي خاطر
 هن شهر جا وڻهي ڇڏي هليا وڃون.

[سپاهي ٻاهران اچي جيلر کي ڪاغذ ٽڪر ٿو
 ڏئي. جيلر ڪاغذ ماسٽريٽ کي ڏيکاري
 ٿو: ٻنهي جي وچ ۾ سس بس هلي ٿي.
 جيلر ٻاهر نڪري ٿو وڃي.]

ماسٽريٽ: رفيق، پيو به ڪي جوڙو اٿي؟

رفيق: سائين، هڪ سوال —

ماسٽريٽ: هاڻو.

رفيق: [دلسوزيءَ سان] سائين، دنيا ۾ عدل آهي؟
 بلڪ الله وٽ انصاف آهي؟ مون تي جيڪا پري آئي،
 مون سان جيڪو انڌير ٿيو، آءُ ڏسو ٿا، منو ڪوڙو، سهان

وينو. پر حڏهن خيال تو ڪريان ته ويچارن ٻارڙن ۽
 سندن ماءُ جو مون کان پوءِ ڪهڙو حال ٿيو هوندو، ٿڏهن
 دل ڇاڪ ڇاڪ ٿيو پوي. اهو درد آءٌ سهي نٿو سگهان.
 چوان ويچارا ناز جا نڀايل ڪهڙن واڳن جي وڃي وات
 پيا هولدا! سائين، هي به ڪو انصاف چئبو جو
 هڪڙن جي گناهن جون سزائون ٻيا پيا پوڳين؟ هي
 به ڪو عدل چئبو جو گنهگار وٺن، ٻڙواڳ ڦرندا، ۽
 بيگناه وٺن عذاب سهندا؟ نانجو نوبت اتي وڃي
 رسي جو اهي نڀا انسان پنهنجي نالي، پنهنجي
 اسر کان نه برطرف ڪيا وڃن، ۽ بيچارن شين کان به
 بدلي، رڳي هڪڙي انگ، هڪڙي نمبر سان پيا
 پڪارجن! ”پنج سو ست، پنج سو ست“ انهيءَ
 هڪڙي انگ ۾ ڪيڏو نه دل ڏاريندڙ پيد رکيل آهي!
 انهيءَ هڪڙي انگ ۾ ڪهڙا نه دل شکن خيال
 سمايل آهن! انهيءَ کان بهتر ڪين هو جو آءٌ ڪو
 جهنگ جو جناور هجان ها؟ انهيءَ حالت ۾ ڪم از
 ڪم آزاد رهي، پنهنجي حق پيدائش کان محروم نه
 ڪين ڪيو وڃان ها؟ پنج سو ست، پنج سو ست!
 [ماجسٽريٽ جي اشاري تي حوٽدار رفيق کي
 هوريان هوريان پاسي واريءَ ڪوٺيءَ ۾ وٺي ٿو

وڃي. دمڻ ”ٻنچ سو ست، ٻنچ سو ست“
 چوندو وڃي. حولدار به وڃي ٿو ۽ در ڏيکيو
 ٻڌي. ٻئي پاسي وارو ٻاهريون در کلي ٿو ۽
 پوليس صوبيدار اچي ٿو. سندس پٺيان
 چيلر به اچي ٿو.]

صوبيدار: [ماجسٽريٽ کي سلار ڪري.] سائين،
 اچي ويو، پر بلڪل ڪمزور آهي. ڊاڪٽر چيو ٿي
 ڏينهن به مس ڪڍي.

ماجسٽريٽ: [زور سان پر جهلي جهلي] ٺڏهن
 ٽي قسمت وارو چٽيو! ڇڳو، اندر وٺي اچوس.
 [صوبيدار وڃي ٿو. سرستدار کي] تون ٻيو ٻيو ڪٺ.
 هن جي نه زباني وٺي.

[ٻاهريون در کلي ٿو. ٻه سپاهي هڪ صعيٽ
 مريض کي وڏيءَ ڪرسيءَ تي اندر کڻي ٿا
 اچن. عمر جو هرڀرو ايڏو وڏو ڪونهي، پر
 ڳري ڪنڊا ٿي ويو آهي. ذري ذري ٻيو
 ڪنگهي. ٽنگن تي قيمتي دٻالو، بدن تي
 ڳري مله وارو گرم ڪوٽ، گلي ۾ ريشمي
 مندر، ڏسجي شاهوڪار پيو. ڪرسيءَ جي

پاس کان سفيد ڪيڙن ۾ نرس بيٺل آهي،
 جا ڪرسي ڪمري ۾ رائجي ٿي ته مريض کي
 وڃي سڌو ڪري ٿي ويهاري، ۽ سندس دٻالو
 ٺاهي. سپاهي پري ٿي ٿا بيهن ۽ جيلر جي
 اشاري تي نڪري ٿا وڃن.

ماجسٽريٽ: [مريض کي] اچي رسيو؟ اسي ۽
 اوهانجي لاءِ منتظر هواسين.

مريض: [ڪنگهي ٽڪليٽ سان] هائو ڀر مون
 طاقت ڪانهي جو اوهان سان گهڻو سوال جواب ڪريان.
 جيڪي پڇڻو هجي سو جلد بچو. آءٌ هلق ٺارو
 منهنجو حال ڪونهي.

ماجسٽريٽ: [ڪاغذ ڏيکاري] هيءُ ڪاغذ اوهانجي
 هٿ اڪري آهي؟

مريض: [ڏسڻ کانسواءِ پري ڪري] هائو، هائو.
 منهنجو آهي، منهنجو آهي. مون اهو آئوڪا ۾ لکيو
 هو، ۽ اچي، جي پوليس ڏانهن اٿس روانو ڪيو ويو.
 ماجسٽريٽ: سڌو. مثال واردات واري رات جو
 بيان اسي اوهانجي وائون بڊون، اٿس، ڪن اٿي آءٌ
 اوهان کي چٽاڻائون اوهان جيڪي ۽ سڌو اهو سڀ

قانوني ريت اکر نه اکر اسانچو سرشتدار ٿا ٿا ڪندو
ويندو.

مريض: نه نه اوهين ڊپ نه ڪريو. مونکي ڪنهن
به ٻالھ کان انڪاري نه ٿيڻو آهي. انهيءَ ڪاغذ تي
منهنجي صحيح پيڻي آهي. نه اوهين ڊپ نه ڪريو.
انساني قانون جي حد آءُ اورانگهڙ تي آهيان: انهن
قانوني دڙڪن جو اثر مون تي هيٺ نه ٿيندو. شڪر،
شڪر.

ماجسٽريٽ: ٻلا بيان شروع ڪريو. [سندس ڪمزور
حالت ڏسي] پر زياده تڪليف نه وٺو. رڳو ايترو ٻڌايو
ته خون ڪهڙيءَ ريت ٿيو.

مريض: [ڪنگهي تڪليف سان] سيٺ کي آميس
جي در وٽ موٽر مان لهندو ڏسي آءُ به سندس
ڪڍي اندر هليو ويس. سيٺ منهنجي ڪمري جو
در کولي، ٽجوريءَ جا طاق پٽي، منجهائينس جواهرات
سڀ ڪڍڻ لڳو. آءُ غيران پريشان، نه خود ڪوئيءَ
چو ٿاوند، جهڙي بيگاه مهل، هيءَ ڪارروائي چو ٿو
ڪري! سيٺ جواهرات سان ڳوٺريون ڀري، در ڏانهن

منهن ڦيرايو ته آءُ جو در جي چوٽ ۾ لڪو پيو
 هوس، ته مون تي نظر پئجي ويس، ۽ پانياڻو ته مون کي
 ڏسي سين هڪڙو. پاڻ جهلي مون کي پاڻڏي
 سڏيائين. مون کي ٻڌايائين ته آءُ هيءُ هلت چوڻو
 هٿان. ڪن پل اڳ پئرس مان ڪا ڪيس ٿار آئي هئي
 ته ڪوئي اوهانجي ڏڪاڻجي ويٺي. مون کي هنتر پتو
 پيو ته سين جي ڪارخاني جو هٿ سڀ ڌراوت واري
 پئسي مان ئي ٿي هليو. مون کي هنتر ڄاڻ ٿيو ته سين
 ها هيترا انگلا، هيتريون موٽرون، سين جي هيڏي
 لوڏ، سڀ پرائي پئسي تي مڃي هئي. هنتر جو
 پئرس واريءَ سندس ڪوئيءَ ڏيوالو ڪڍيو، ته وٽس
 ايترو ناڻو هوڻي ڪونه، جو لهڻيدارن سان ڪٿي پٽائي.
 انهيءَ لاءِ ست سٽي هٿائين ته هتي به ڏيوالپٽي ۾ جو وڃان،
 انهيءَ کان جواهرات ساڻ ڪري، روءِ پوش تي ڪيڏانهن
 بچي چوله وڃان. مون جو ڪيس ڏسي ورتو هو، سو آڇ
 ڪيائين ته پاڻ سان گڏ وٺيو توکي به ٿو هٿان ۽ جواهرات
 مان به ٻئي ڏيندو سانءُ. مون انهن ڪٽي. جواهرن
 جي پواري ڏيئي، مون کي چيائين ته پئشين در ڪان
 نڪري ڪٿي لڪائي اچ، جڏهن مڪيه ڪاروباري جنهن
 ناسي واري ڪمري ۾ ولات جي ٿپال پئي لکي،

انهيءَ کي ڪو سڪ نه پوي. [نرس تو، تڪل تو نظر
اچي.]

ماجسٽريٽ: پوءِ؟

مرڻي: آءُ جواهرن جي ڳوٺري کڻي آيا ۽ هڪ ئيس
نه منهنجي دل ۾ هڪڙا حيرت ڇڏيا جو پنهنجو وار عيال
تري آيا. باڻڪي تو جوان ٿيا، چوري نه هوندي به
ٿو ڪرين، پوءِ ڪڪر موري سولڪر ڇوري. هنن
ڳوٺري منهنجي پيءُ، ڳوٺري کڻي راندي پيارتي وڃي.
انهيءَ مونکي تي مون موري ڏوڙ به ٺاهي، تو وري
مونکي بيودب لڳو. عمر: شام لعل پاڻ ڏئي،
پوليس ۾ وڃي دانن ڏئي، نه پئي ٿي ڪون ڪتاب ۾؛
اٿلوجان جي ڪبت. انهيءَ لاءِ سيٺ جي چڻي ٺاهي.
ڳوٺري ڪڻي ٿاڻيڪي رکي، مون وري موب کاڌي.
آءُ سم تو چوان، انهيءَ ڇڙيءَ تاءِ مونکي خواب
به نه هو جو آءُ خون ڪريان. [تڪل هيٺو نظر ٿو اچي،
ڪرسيءَ ۾ ڪري تو پوي.] ٺاهي.

[چيلر اندران ٺاهيءَ جو ٽاس آڻي نرس کي تو
ڏئي، جا حوريان حوريان پريش کي آهستي
اٿاري، سنيال سان کيس ٻياري ٿي.]

مريض: [کن کرسی اُٿي ٿو ويهي، ۽ نرس کي اشاري سان هٿائي پري ٿو ڪري.] مون جڏهن موٽي ڪمري ۾ پير وڌو ته ڇا ڏسان ته سيٽ ميز مان ڪاغذ ڪڍي ڦاڙي ڦٽا پئي ڪيا. ڪاغذ ڦاڙي رهيو، ته مون کان ماڇيس گهريائين. ماڇيس مون وٽ هو ڪونه. ڇپائين ته پاسي واري ننڍي ميز جي خالي مان ڪڍي ورت. ميز جي خالي ۾ هٿ مٽاڙيندي، ماڇيس جي عيوض منهنجي هٿ ۾ چري اچي وئي. انهيءَ چريءَ سان ڊاڪٽر جون ٿوريون ڪپيئون هيون. [جوش ۾] مون کي الهجي ته آهوه چري کڻي — کڻي — [ڏکي ٿو ۽ کرسیءَ ۾ ڪري ٿو بوي.]

ماڇيس ٿريٽ: بس، اسان سڀ سڄڻهيو.

مريض: [وري اُٿي، جوش ۾] باقي رهي هڪڙي ڳالھ. اهي جواهر کڻي مون وڃي ڏيساڻ ڏور يا، اُتي واپار ڪيم، ٺالو ڪڍيم. پر دل اندر منهنجي آرام نه هو. اندر واري جا گهٽ اندر پيا گهوڙا پوندا هئا. حياتي سموري منهنجي وهڻي پيئي. لکين روپيا مون دان ۾ ڏنا، هنڌ بت مون مندر اڏايا، شهر شهر ۾ مون اسپتالون کوليون، پر اندر واري کي کڻي ڪا آسائي نٿي، اندر واري کي ڪري ڪو آنت

اچي! بهه نه. اندرواري جي ڦٽ لعنت مونکي ٻيو
 ڪري وڌو. منهنجي تڏهن به اکس پئي ڪانه.
 مونکي اڃا به اميد هئي ته دل جي آسمان مان هي
 غبار نيٺ لهي ويندو. پر قدرت جي پاران عذابي
 مونسان پيءُ ريت ٿيڻ لڳي. منهنجو هڪڙو ئي
 سڪيلڌو، جنهنجي لاءِ مون پڙ پاتا هئا، جنهنجي لاءِ ئي
 مون مايا ٿي ميڙي، انفليوئينزا ۾ اچي ورتو، ۽ جدائيءَ
 جو داغ ڏيئي، مونوٿان سڌاءِ جي لاءِ موڪلائي ويو.
 [روئي ٿو.] هنئر منهنجن اکين تان پڻي لٿي. هنئر مون
 ڄاتو جنهن ناسولت نالي لاءِ مون ڌرم ڌرتو، مون هيتري
 ڌوڏ وڌي، اهو ته نيٺه ٿيڻوئي ڪونهي. [ڌرو نوسي]
 وري به ڪٿي ڏک ۽ پڇتاءُ جو سهارو وٺان، سو نه. انهن کان
 آءُ اٽل لڪڻ لڳس. انهيءَ لڪل سورن ۽ مون ڪري
 شراب تي زور رکيو. نتيجو اجهو [پنهنچا هٿ ٻيو
 ڏيکاري] هي لڪتو. ٿنگون پير منهنجا نيٺ نيسائجي
 ويا. انهيءَ حالت ۾ موت کي پاڻ مٿان هڪيو حاضر
 ڏسي، هن بيگناهه انسان جو مونکي ويچار ٿيو، جو
 منهنجي ڪٿي جو ڪيتو اڃا پيو لوڙي. مون اُمالڪ
 آهو ڪاڳر هيڏانهن ڏياري موڪليو، ۽ آءُ پاڻ به انهيءَ

حالت ۾ آفريڪا کان سڌو بمبئيءَ روانو ٿيس، جو بدم
نه هن ويڇاري بيگناهه جي چوٽڪاري لاءِ منهنجي
حاضريءَ جي نهايت ضرورت هئي. بمبئيءَ کان مولڪي
سڌو هتي وٺي آيا. سارو قصو—

[ٿوري دير بلڪل مات ٿي ٿي وڃي. نرس
مريض کي آرام وٺڻ لاءِ لپتائي ٿي. ماسٽريٽ
خيال ۾ پيار پيو ڪري.]

ماسٽريٽ: [ڏرو ترسي] پلائي نپت نه ڪجي،
انهيءَ کان وري به بهتر آهي ته پلائي دير سانئي ڪجي.
[مريض ڏانهن نهاري.] هاڻ هتي هڪڙي شخص کي
آٿيو. منهنجو مطلب—

مريض: [اوچتو ٽپ ڏيئي] نه، نه— انهيءَ کان
مولڪي بچايو. هي اندر جا ويد ڪافي آهن. هيڏي
يوڳنا پيو پوڳيان، اها بس آهي.

ماسٽريٽ: [زور سان، پر جهلي جهلي] نهايت ضروري
آهي جو هن گهڙيءَ اوهين ٻئي هڪ ٻئي جي دوبرڌو
ٿيو. ڏسو— [اکين ۾ سندس چٽائي نهاري] اوهين
هاڻي اچي موت جي پٺي وٽ پهتا آهيو. وڃو ته
هونءَ به ٿاڻ پوءِ چوند، لوڪ سان لاڳاپا لاهيو، انهيءَ کان

اڳر، ڪنهن بيگناهه جي دل تان نار لاهيندا وڃو؟
مريض: ايو چارو نه ڏسي اچڪو، آءٌ ڪوسس
ڪريائڻو.

ماجسٽريٽ جي اشاري تي جيلر اسٽرٽس
ڪمري جو در کولي ٿو. اشاري تي حوالدار
رفيق کي وٺي ٻاهر ٿو اچي. رفيق ٻنهي
جيان لراسائيءَ ۾ ڪنڌ هيٺ ڪيو، ڪمري
جي وچ ۾ اچي ٿو بيهي.

ماجسٽريٽ: ڏرو ترسي، رفيق، ڪنڌ مٿي کٽ.
هوڏانهن نهار. سڃاڻين ٿو ته سامهون ڪرسيءَ تي،
ڪير ويٺو آهي؟

ا رفيق نھاري ٿو، پر اھر ٻن ٿو سڃاڻي.
ا رفيق: ا مونجهاري ۾، ڏانهس ڳهوڙ سان
نھاريندي ڪير آھي؟ — ڪير؟ — ڪير؟ — برار،
برار — يا خدا! — ڀاڳچند! منهنجو دوست، منهنجو
برادر! — سندس هٿ جهلي ڇمي ٿو ۽ روئي ٿو.
ادا ڀاڳچند ڏس، قسمت منهنجو ڪهڙو حال ڪيو
آهي. تون جو منهنجو ننڍي هوندي جو دوست هئين،
جنهن کي منهنجا ٻارڙا ڇاڇا ڪري ڪوٺيندا هئا، جنهن

کي منهنجي گهرواري سڳو ڀاءُ سمجهندي هئي: تو
 منهنجي خلاف شاهدِي ڏئي انهيءَ لاءِ آءُ توکي ڏوهه
 ڏنو ڏيان. تون اڪين ڏئي ڀالڻ ڪري ٻڌائي. پر
 ڀاڳچند، اسانجون انساني اکيون اڪثر غلطيون ڪائن.
 ظاهري نظاري کي حقيقت سمجهي، پاڻ ته ڀڄن
 ٿيون، پر خود اندرون، دل کي به بلالين پرمائين ٿيون.
 پوءِ جي دنيا ائين ڏس ٿي ته غلط مهميءَ جي
 وڪڙ ۾ اچي رهي، انهن ۾ عجب ڪهڙو؟ نه ڀاڳچند،
 آءُ ڪنهن کي به ڏوهه نه ڏس. انسان جي لاءِ پنهنجو
 ايمان ئي ڪافي آهي. منطاقون، ڀاڳچند تون، جو
 منهنجو هر حال ۾ رهيش هئس، تون هڪ وار چؤ ته مان
 بيگناهه آهيان، پوءِ دنيا جا به سمجهي، انهيءَ جي
 مون کي پرواهه نه آهي. هڪڙي غمگسار دل فقط
 هڪڙي دمساز درد واري دل، ساري دنيا جي ڪوڙيءَ
 ٿلا خوريءَ توڙي ڪوڙيءَ رضامنديءَ کان زياده
 اثر ڪار آهي. ڀاڳچند، چؤ ته تون مون کي بيگناهه تو
 سمجهين.

ڀاڳچند: [روئندو] رفيق، تون بيشڪ گنهگار—
 ناهين. توجھڙوليڪ ۽ شريف انسان اڃا منهنجي
 نظر نه چڙهيو آهي. [ساڻو تي ڪري ٿو پئي.]

ا سرشتدار اڪ مان لڙڪ ٿو اٿهي، ريش
 ڪمزوريءَ سبب ڏڏي پيو، تنهنڪي جيلروڌي
 پاڪر ۾ ٿو وٺي. مارجسٽريٽ پنهنجي دلسوزي
 لڪائڻ لاءِ پٺيو ٿيو دروت پيو آهي. ا

پاڳچند: ا موڳي آواز ريش، عري مون دوستيءَ
 جو حق ڪين سڃاتو، نه مون اهو سمجهيو ته انسانيت
 پاڪي ڪئي. نڪر ڪو ٻرندي مڃل ڪجهه مرض
 ادائي ڪري سگهانءِ. مان تنهنجي معافيءَ جو طلبگار
 ناهيان. اها نعمت مون بهترين لاءِ تنهن ڪانهي. مان
 ڀل نه. تنهنجي ڪٽي جو ڦل پوڳيان. الهيءَ
 ۾ ئي تنهنجي ڀلائي آهي ۽ جڳ جو ڀلو به الهيءَ
 ۾ آهي. ا ڪن مات. پاڳچند گهڻو بي آرام نظر
 ٿو اچي ۽ ڪرسيءَ تان اٿڻ جي ڪوشش ٿو
 ڪري. نهايت بي آراميءَ سان ٿو چوي. روسني—
 روسني— اڃا ته صبح آهي. اوندو پوئندي وڃي؟
 آءُ—آءُ دم ٿو گهٽجي. ا ڳچيءَ مان مٿلر لاهڻ جي
 ڪوشش ٿو ڪري ۽ واکي سان چويٿو. ا ريش، عوري
 ۽ خون—مون—مون—ا ڪري ٿو پوي ۽ ائين ئي
 ڪرسيءَ ۾ اوندو ٿي دم ٿو ڏئي. ا

رفيق: [جرين جيان | ڇا! — ياڳچند، ياڳچند،

تو کي فرشتو ڪوٺيان يا خبيث؟

[جيلر رفيق کي پاسي ٿو ڏري. نرس يا ڳچند

جي لبض ڏسي ناڪار جو ڪند ٿي لوڏي، ۽

سندس منهن چادر سان ڍڪي ٿي. ماسٽريٽ

جي اشاري تي صوبيدار ٻاهران سپاهين کي سڏي

ٿو، جي ياڳچند جو مزه ائين ڪرسي ۽ ٽي ٽي

کٽي ٻاهر وڃن ٿا. نرس ۽ صوبيدار به ٺڪري

ٿا وڃن. سرشتدار ڪاغذ ميز تي ڇڏي،

قلم ڦٽو ڪري اٿي ٿو. سندس چاهري

مان ڏک ظاهر آهي. ماسٽريٽ ڪند جهڪايو

گنڀير ٿيو اينو آهي. رفيق پٺيرو اينو آهي.]

ماسٽريٽ: [رفيق ڏانهن وڌي، نرمائيءَ سان،

رفيق تون بيگناه آهين، انهيءَ جي ٿاڻي ملي ۽ ڪي.

[رفيق ائين ئي موڳو ٿيو اينو آهي.] رفيق ٻڌين ٿو؟

تون بيگناه آهين، آزاد آهين.

رفيق: [مونجهاري ۾ | بيگناه — آزاد — [پنهنجن

ڪپڙن ڏانهن نھاري ڪند مٿي کڻي] ڇا سائين؟ —

منهنجو — منهنجو هيٺو، گھيرائيل دماغ مون کي ڪوڙا

سپنا پيو ڏيکاري: منهنجن ڪنن تي ڪوڙا پراءَ پيا
پون.

ماجسٽريٽ: نه، نيڪمرڊ، تون برابر بيگناه آهين،
آزاد آهين. تنهنجي دڪي زندگيءَ ۾ قدرت وري
هي پيو ڪرشمو ٿي ڏيکاري.

رفيق: [اڃا تڻو سمجهي.] بيگناه — پندرهن
ورهه گنهگارن جي دمي ۾ داخل، پوءِ بي گناه!
آزاد — پندرهن ورهه جڙي جهنم ۾، پوءِ آزاد!
نه، نه ائين ڪئن هوندو؟ اهو رڳو منهنجو وهم آهي.
جيلر: [رفيق کي هٿ کانوئي] نه رفيق، تون
سچ به آزاد آهين. وڻيئي اوڏانهن وڃي سگهين ٿو.
رفيق: ڪيڏانهن وڃان؟ آزاد — جڏهن آزاديءَ
جو آءٌ مطلب ٿي پلجي ويو آهيان! آزاد، جڏهن آزادي
منهنجي لاءِ لڪمي!

ماجسٽريٽ: رفيق!

رفيق: سائين، اوهين ٻارڻ ٻڌو، آزادي مولڪي
هاڻ ڪهڙي ڪم ايندي؟ نالو ويو، اڃا به ٿي زور
سان هٿ هڻي [نمبر مليون، نمبر مليون، نالو ويو، آزادي! جن
جي خاطر آزاديءَ جي خواهش هئي، آڃاڻيءَ جي

طلب هښي، تنسان الهجي چا ٿيو! خدا حاڻي آهي
 ڪٿي رهيا! نه سندن نالو نه نشان! آزادي! جڙي
 ڇر جي ڪاڻ هڻي، جنهجي خدمت، جنهجي نالو،
 منهنجو مرڪ هو، انهنڪان — انهنڪان — بيونا قسمت
 چني ڌار ڪيو. انڌي انساني انصاف مون بي خطا ۽
 بي جرم سندو گهر برباد ڪيو. [خيال ڪري روئي
 ٿو] جيڪا تشدير! اڪن مات! هاڻ اوھين خود چئو،
 منهنجا مشفق، پاڻ چئو منهنجا سڀاجها ساڻين، نه
 جنهنجي سر تي وحشي الزام ته تون خوني، جنهن کي
 گهٽي ۽ گهٽي ۽ پر ڪاري، چون، ”خوني، خوني“ انهيءَ
 کي هن سڪڙي ۽ آزاديءَ مان ڇا حاصل؟ مونکي اهڙي
 آزاديءَ مان ڪهڙو سڪ؟ [انهيءَ سوال سنئون ڳڏ
 ٻانهون ڊگهيڙي ٿو پيهي.]

جیلر: [منهن ڦيرائي] يا خدا!

ماجسٽريٽ ڪنڌ هيٺ ڪيو ويٺو آهي. |
 رفيق: [جواب نه ملڻ تي.] خوني! خوني!
 پندرهن ورهيه خوني، جنهنکي بلڪ قيدخاني ۾ نه،
 ڏينهن رات، مظلوم زنجيرن ۾ خوفناڪ قيدين سان ڳڏ
 رکيو ويو، جنهنجي انسانيت کائڻس ڪسي ويهي، نه

جنهنڪي دنيا جي غم، نه جنهنجي دنيا کي غم؛
 جنهنڪي — جنهنڪي — [روئي] اهو نه ٿو ڪونهي ته
 دنيا ۾ باقي ڪو سندس غمگسار آهي يا نه، باقي ڪو
 سندس دمساز آهي يا نه؟ انهيءَ کي آزادي؟ —
 آزادي؟ [ناڪار جو ڪنڌ ٿو ڌڙي.]

ماجسٽريٽ: ويچارو آزاريل انسان! پريا مڙس،
 دل نه لوڙهه. ڪئن توڃين ته تنهنجا عزيز، تنهنجا
 پيارا، تنهنجا سنگي ساٿي، توکي ڏسي خوش نه ٿيندا؟
 رفيق: عزيزا! پيارا! سنگي ساٿي! ڪير آخر؟
 ڪٿي آهن؟ [ياد ڪري] پندرهن ورهيه اڳي هڪ
 معصوم ٻڙو هو، هڪ فرشتو صفت نياڻي هئي، —
 — انهنجي ماءُ. — [دل ڀرجي ٿي اڇيس.]

ماجسٽريٽ: رفيق، تون اٽڪو نه ڪر. تنهنجا ٻار
 برباد ٿي ڪٿي اوس هوندا. اسين توکي هر مهيني
 جي مدد ڪنداسين، تون هلي ڪين ڳولي لهجانين.
 پنهنجي خاطر نه ته انهن ڏکيوين جي مدد ٿي، همت
 ڪر. آزادي هڪ املهه رهنه آهي، قدرت جي
 طرفان هڪ نعمت آهي، جنهنڪان انساني انصاف
 توکي هيترا سال محروم رکيو. هاڻي قدرت جو عدل

اها نعمت وري توکي موٽائي ٿو ڏئي، انهيءَ جو قدر ڪر. هاڻ توکي وري به دنيا ۾ انسان ٿي رهڻو آهي. [ڪلهن کان جهلي] رفيق، هاڻ تون هي نمبر وارا ڪپڙا نه پائيندين.

رفيق: [نيٺ ڳالهه سمجهي] هان!

ماجسٽريٽ: هاڻو. — ۽ نه هتي قيدخاني ۾ گذاريندين. ڏس رفيق، تنهنجي ڏک جو زمانو پورو ٿيو.

رفيق: سچ، سچ، تڏهن آءٌ سچ آزاد آهيان؟ — انسان آهيان؟ [ڪپڙن ڏانهن ٺهاري] هندن نمبر وادن ڪپڙن کان مونکي ڇوٽڪو ملندو؟ چئن ديوارن کان ٻاهر وڃڻ جي مونکي اجازت جڙندي؟
ماجسٽريٽ: بيشڪ، بيشڪ.

رفيق: [سندس هٿ چمي، اڌ روئيندو اڌ کلندو] منهنجا مهربان، منهنجا مشفق، اڄ توهان اهو ڪم ڪيو آهي، جو پندرهن ورهيه سانده خود خدا نه ڪيو. پندرهن ورهين کان پوءِ اڄ اوهين هڪڙي بيگناه مظلوم کي نئين زندگي ٿا عطا ڪريو.

ماجسٽريٽ: [باطن ڇڏائي، عملداري نموني ۾] چڱو، هاڻ تون وڃي آرامي ٿي. سرڪاري ڪاغذن

خوني

ئي صحيح وٺي، سياڻي صبح ٻولي توکي آزاد ڪيو.
اسانجو سر ستندار بوليس کي سان ڪري، اڃا ئي وڃي
تو نٿو ڪڍي نه تنهنجا ٻار ڪٿي ٿا رهن. سل
شهر ۾ هجن.

ا حولددار کي مارجسٽريٽ اشارو ٿو ڪري، جو
رفيق کي جيل مٿان واري دروازي ڏانهن
وٺي ٿو وڃي. رفيق وري پهرين وانگر
ٺا آميديءَ ۽ نراسائيءَ ۾ ساڻو ٿيو، پير پير
۾ گهليندو وڃي. توري وڃي بلڪل مات.
ڪنهن کي به جرات نٿي ٿئي جو ڳالهائي.
نيٺ مارجسٽريٽ چوي ٿو.

مارجسٽريٽ: | جيلر کي | اوهين مهرباني ڪري
هنن زبانين تي شاهد طور صحيح ڪريو.
جيلر: | مات ميت ۾ وڏي صحيح وڃي...
ڪنهنجي خطا؟ ڪير سزاوار؟ بندرهن ورهه
خولي — ۽ هاڻ —

مارجسٽريٽ: | ميز ٿان ٽوپي کڻي | هڪ آزاريل انسان!
سر ستندار: | ڪاغذ زور سان بند ڪري ميز تي
هڻي ۽ اٿي | انساني انصاف!
[پردو اُٺڪ ڪري ٿو.]

خوندي

دهاگ
باب ٻيو ۽ ٽيون
الاهي عدل!

ويس ڌاري
[ٻئي باب ۾ نمبر وار]

سرشتدار
دقيق
بتول
لطيف
يارو
رمزو

شمسي
احسان

وڌا وڙو ڳڪار جا، جت نانگ سڄڻ آيا،
آئي، عبد لطيف چئي، ڪيا هڪائين حيل،
جت ڪور نه قبلا، نت رسچ رهبر! راهه ۾!
شاهه.

ويس ڌاري
[ٽئين باب ۾ نمبر وار]

دقيق
بتول
رمزو
يارو
لطيف
شمسي

• مهاڳ

| چاندوڪي رات. فٽير ۽ سندس ٻالڪو
نظر ٿا اچن. فٽير ڏوهيڙا پيو چوي. |

مٿير: | اندران ئي | سيويو جن سمجھان، ويرو نه وڙهي ٿن سين،
توبه جي ٿاير سين، ٿري ويا طوفان،
ڏيئي توڪل ٽڪيو، آر لنگهيا آسان،
ڪامل ڪشتبان، وڃ ۾ ڳڏين واهرو،
| ٻاهر ٿو لڪري. |

| فٽير ٻيو ڏوهيڙو ٻيو عوي نه رفيق ۽ سرستدار
هڪڙي پاسي کان اچي ٿو. |

مٿير: هڪي ٻانهي چمت ۾، بي جا ڪري الله،
ٻاڻه وجهي ڪن ۾، ٻاڻه اڪاري اوڙاهه،
ته واحد کي واده، جو ستر سڀني ڪري،
سرستدار: رفيق، نرس نه فٽير جو ڪلام ٻڌون،
[پاسي کان ٿي ٿا ٻيهن.]

مٿير: هڪي ٻانهي چمت ۾، بي جا الله ڪري،
ٻاڻه وجهي ڪن ۾، ٻاڻه ڪنديءَ ئي،
ستر سي ڀوئي، جي ٿر توائي ڪڙا،
| سرستدار وڌي ٻالڪي جي ڪشڪول ۾ پئسو ٿو
وجهي. |

سرشتدار: رفيق، هاڻ هل ته فڪري هلاون.
[آهستو آهستو فڪري ٿا وڃن.]

فقير: [بالڪي کي، رفيق ڏانهن اشارو ڪري]
ڏس بابا، هي اٿي تڏيڻ هٿون چوٽ کاڌل انسان جو
مثال. اوهو! خواب در خواب! سندس شڪسته دل ۾
هنئر ڇا بيو گذري، تنهنجي جڳهه کي ڪهڙي سڌ؟

سگهن سڌ نه سور جي، گهايل ڪئن گهاري!
پهل پاسو بت تان، واڍوڙ نه وارين،

بهر ۾ ٻچن پريءَ لاءِ، هيءُ! هنجون هارين،
سڄڻ جي سارين، تن رويو وهامي راتڙي.

[فڪري ٿا وڃن.]

باب ٻيو

يارو جو هٿ ۽ هوٽل

[بردي ڪلڻ تي هڪڙو غريبائو ڪمرو نظر ٿو اچي. ساڄي پاسي کان ٻئي ڪمري ۾ وڃڻ جو دروازو جنهن ۾ يارو رهي ٿو، کائي پاسي کان مٿي ويندڙ ڏاڪڻ واري ڪمري جو دروازو، ڏاڪڻ جو هيٺيون ڀاڱو چٽ کان هيٺ نڪتل، ٻنهي ڀاڱن ۾ ديوار ۾ دڪان جو وڏو دروازو پيو ڏسجي، جو ٺاهڻ رستي تي ڪلي ٿو. هيءُ آهي يارو جو دڪان، ۽ ”هوٽل“ جو هيٺيون طبق. هوٽل مٿي آهي، جتي جوا ۽ شرابخواري به ٿيندي آهي، جئن شهر جي غريبائي حصي جي هوٽلن ۾ اڪثر ٿئي پيو. هوٽل ڏينهن جو بند ٿي رهي، ۽ رات جو مزور ڪم تان موٽن، ته ڪلي ٿي، جتي ڪمي ڪاسبي ساز سرود سان محفل مچايو ويهن. هن هيٺين طبق ۾ ساڄي پاسي اوڀر وٽ هڪ ننڍي ميز ۽ ٻه ڀڳل

ٽل ڪرسيون ۽ بيون آهن. ساڻئي پاسي،
 پردو، هڪ ڏنهي منڊل تي ان، انو، ٻيو،
 ڇانور ۽ ٻيو وڪري جو سامان رکيو آهي.
 ديوار ۾ الماري آهي، جنهن ۾ سودا لمبوت
 جون باٿليون ۽ ٻيو سامان سڃايو رکيو آهي.
 کاٻي پاسي ديوار سان لڳل هڪ بينچ پيو آهي.
 ٻئي بينچ پراڻا پٺي ۽ کانسواءِ آهن. ڪمري
 جي وچ ۾ هڪ مانوس ٽنگيل آهي. ٻاهريون
 دروازو غريبائي دستي تي کني ٿو.
 دستي جي ٻئي پاسي پڳل ٽل هڪ طبشا
 مڪان ۽ پنگا دروازي مان نظر ٿا اچن.

[ٻاهريون دروازو کليو پيو آهي. رفيق بلڪل
 غريبائي لباس ۾، جو جيل مان ڇڻڻ کانپوءِ
 ڪنهن جهوني پراڻي واري کان هٿ ڪيو
 اٿس، ۽ سرشتدار تنهن کان بهتر لباس ۾، ٻاهرين
 دروازي مان اندر اچن ٿا.]

سرشتدار: [هيڏانهن هوڏانهن ٺهاري زمين کي،
 جنهن جو ٻوڙين جيان ٺراسائيءَ ۾ ڪنڌ هيٺ آهي]
 ڏس ته برابر هن مڪان جو مليو. [نظر ڦيرائي] هان!
 ڀل ته ڪاڏو ڪريان؟ — پر جيءُ هوڏل آهي يا دڪان؟

نرس. [خيال ڪري] چيائون ڀڳي ته سهر جي اترئين پاسي، جتي مزورن جا پونگا آهن، هڪڙائي ڏکهي پڪي سڙڪ آهي — سا ته برابر هيءَ آهي. انهيءَ سڙڪ تي جي دوچتي جاءِ آهي، جنهنڪري يارو جي هوٽل ڪري ٿا سڏين. پي نه ڪا اهڙي جاءِ مونکي نظر ئي ڪان آئي. سڄي سڙڪ تي جايون رکي ڀڳل ٿل سرن جون ۽ ٻوٽا حوال ڪن رفيع، هن چوري به نه اسانکي پريان هيءَ جاءِ ڏيکاري؟

رفيع: [هيٺائيءَ سان ڪنڌ ڏوٽي] هاڻو.

سرشتدار: هون — [نظر ڦيرائي] هتي هوٽل وانگي ميزون ڪرسيون برابر ٻيل آهن. چڱو پلا، ڪن ويهون ته سهين. انهيءَ وچ ۾ من ڪو اچي وڃي! بوءِ جون ڳالهيون بوءِ سان. [سامهون اچي ننڍي ميز وٽ ڪرسي تي ويهن ٿا.] رفيع، همٿ ڪر. جيڪڏهن اسانجو شڪ درست آهي، ۽ پوليس وٽان دليل خبر صحيح آهي، ته اجهو ٿا ڳولهي لهون. [اندريون در کلي ٿو: هڪ مائي، جان جي ڏيري، جنهنجي بلڪ ڪومائجي ويل جهري مان اڳوڻو نمڪ ۽ خاندانيت ٻهڪي پيئي، پر جنهنجي چال ۽ بيهڪ منجهون از حد

ڏک: ۽ نراسائي ظاهر آهي، هڪ ان بريل
 فانوس هڪ ۾ کڻي، ٻاهر ٿي اڪري.
 سرشتدار: شش! خاموش! [پاڻ پنهنجي ڪوت
 جو ڪالر چڙهائي ويٺي ٿو رهي.]

[ٻنهي جي نظر مائيءَ ۾ آهي. روشني گڏي
 گهٽجي ويٺي آهي، ۽ مائي هنن کي نٿي
 ڏسي. فانوس هڪ ۾ کنيو، سامهون ڏاڪڻ
 واري دروازي ڏانهن قدم قدم گهليندي،
 آخر اندر هلي ٿي وڃي.]

سرشتدار: [چن ۾] ڪن رفيق؟
 رفيق: [اٿي، دل جهلي] يا خدا!—
 سرشتدار: سچو. اسان اڃا سندس شڪل ڪا
 ڏسي.

رفيق: [ٻي آراءِ سان] نه، نه، منهنجون اکيون
 ضرور ٺڪار چن ٿيون؛ پندرهن سال!— نه، نه، منهنجو
 ڪمزور دماغ موڪي ڪي ڪوڙا پيمت ٿو ڏيکاري!—
 پر— پر— هيءَ دل بهي ڪشش! هيءَ—

سرشتدار: شش! اڇها موٽي پيئي اچي. هاڻ
 ڪوشش ڪري سگه ڏسونس ٿا.

[مائي موٽي ٿي اچي. سندس نظر سامهون
آهي ۽ هنن کي ڏسي ٿي.]

مائي: [درو پري کان ٿي] ڇا ڪٿي اچان؟ [سندس
آواز لراسائيءَ سان ٻريل آهي.]

سرشتدار: مائي، اسين نه هونل سمجهي ڄاڻ
ڪو پ پيدا آياسين.

مائي: هونل ۽ ٻين ٻن ۾، ٻاهريون دروازو
ٻنڀان.

سرشتدار: يارو ڇي هونل؟
مائي: هائو.

سرشتدار: هيءُ — دڪان به يارو ڇو؟
مائي: هائو.

سرشتدار: يارو ڇا؟

مائي: بازار ۾. [درو مان ٿي ٿئي، جنهن ۾
مائي ڪنڊ ورائي موٽي وڃڻ جي ڪري ٿي؛ پر نظر
غيرائي کين ڇڏي ٿي.] ڇا ههڙي نه هلي مٿي ويهي،
آءٌ هيتري ۾ ٺاهي ڪٿي ٿي اچان.

سرشتدار: ڇا هينان ٺاهي مٿي آڻي پوندي ڇا؟
مائي: هائو. هونل جا نوڪرا اڃا نه آيا آهن.

سرشتدار: سو چو؟

مائي: هوٽل ڏينهن جو بند رهي ۽ سنجھي جو مزدور ڪم تان موٽي، انهيءَ بعد ڪلي.

سرشتدار: سمجهيو، اسين پلا هتيئي ڇو نه ويهون؟

مائي: جڏهن مرضي. مٿيون ڪمرو سنو ۽ صاف آهي.

سرشتدار: نه، نه، اسين هتيئي ئي ويهون.

مائي: ڀلي.

[دروازي ڏانهن وڌي وري موٽي ٿي. اوندو

وڌندي وڃي. مائي گهوڙي تان ماڇيس کڻي،

ڇت جي وچ ۾ ٽنگيل مانوس جي لاهڻ جي ڪوشش

ڪري ٿي، پر هٿ بهجي نٿو سگهيس. رفيق وڌي

فانوس مان بتي ڪڍي ٿو ڏيس، ۽ سندس

منهن ۾ چٽائي ٿو نهارِي. مائي ڪنڌ کڻي

جهڪائي ٿي.]

مائي: [بتي وٺي] مهرباني سائين. [بتي ٻاري

ٿي. رفيق کانئس بتي وٺي فانوس ۾ رکي ٿو. مائي

گهوڙي تان ٻه ڪوپ کڻي اندر وڃي ٿي.]

سرشتدار: [وڌي لڪڙو] ڪئن رفيق، ڇا ٿو

ڀالئين؟

رمين: شايد پر پڪ ڪئن ٿئي؟ — پندرهن ورهيه تيا! هوءُ نه جوان هئي، حسن هئي، خوش خلق هئي، هيءُ؟ — وري هتي؟ —

سرشتدار: حير. سڳ نه پڪڙيو اٿئون. باقي نه پتو ڄاڻ پيو. [ترسي] هاڻ ترس ته هن مان ڪو منجهه ڪڍون ته ماڻا آهي ڪير هتي ڪري، ڇا پيئي. اسندس پني لپي آ رفيق دل جهل: منزل پري ڪانهي. رفيق: [بنهنجيئي خيال ۾] اڃا ڇي جڳ جو ڪاروبار عدل ۽ انصاف تي ٻڌل آهي!

سرشتدار: هاڻ ٻڌو. موقعو موزون آهي، ٻيو ڪوئي ڪونهي، اڪيلائي به آهي. تون وجهه وٺي ساڻس وڃي ڳالهائون ڪر. من ڪو سر اسرار کلي پوي. پاڻ جي اها آهي، جنهنجي لاءِ پاڻ تلاش پيا ڪريون، نه پوءِ منهنجي هوندي ضرور ڪجهه اٽڪاءُ ٿيندو. تنهن ۾ آءُ حال نڪري ٿو وڃان. ڪلاڪ اڌ کانپوءِ وري ٿو موٽي اچان. ڪئن؟

رفيق: چڱو. پر —

سرشتدار: نه، نه، ٻيو الڪو ڪرڻي ڪونه هتي چاه جو ڪوپ پي، ڪلاڪن جا ڪلاڪ ويهي رهه ته

جا مڙ تي رکي ٿي. رفيق چرڪ ڀري مٿس

تو ٺٽاري ۽ وري نثر جيڪائو ڇڏي.

مائي: اڪوٺ رکي [اوهانجو همراڻ؟]

رفيق: همراڻ؟— هاڻوڪن ڪنهن ڪم وٺو آهي.

مائي: ٻيو ڪجهه ڪس؟

رفيق: ٻه ڏانڊس آهن، ڪري ٺٽاري اڏوئي

ڪافي آهي. مٿس وري وري وٺي ٿي ته رفيق

کٽي ٿو ڪمڌ ڇوڪاس.

مائي: اهوئي، تڏهن ٻيو ڪوٺ هنئر کٽي ورتار؟

ڇا نه ته ٺٽي ويندي.

رفيق: ٻلي.

[مائي ڪوٺ کٽي اچي ٿي. رفيق پاڻ سنيالو

جي گهڙي ڪوشش ٿو ڪري، پر سندس همت

ڏڏي ٿو ۽ ڪوٺ جو چين وٽ اٿس، سو

ڪري ٿو ٺٽي. ڇا نه سڀ هارجي ٿي وڃي

۽ رفيق ٽپ ڏيئي اٿي تو بهي.]

مائي: ڇو؟ اوهانجو همت ٻيو ڏڏي! ناچاڪ ٿا

ڏسجو. اهڙي حال ۾، هن اٿانگي مهل، گهر کان ٻاهر

نه نڪرو ها ته ڇڏو هو.

رفيق: گهر — گهر — [مائي ڏانهس عجب هن
نظر سان نھاري ٿي. رفيق پاڻ سنڀالي ٿو وي. آءُ —
آءُ — هتي هڪ اجنبي مسافر آهيان.

مائي: [ڏرو ڏانهس نھاري پنتي موٽي ٿي ۽ ٿڌو
سah کڻي پاڻمھاڙو چوي ٿي] ويچارو اجنبي مسافر!
رفيق: [اٿي، کيس وڃڻ کان روڪڻ جي ڪوشش
۾ آءُ — آءُ اوهانجو شڪر مند آهيان.

مائي: [منهن ڏانهس ورائي، عجب ۾] منهنجي
شڪر مند؟ شڪر مند انهيءَ جانيو، جنهن ڏک سک
خلڻيو.

رفيق: ڏک لاءِ به شڪر مند؟

مائي: هاڻو، اجنبي مسافر، نه ته گذريل سک جي
گھڙيءَ جو قدر ڪئن پوي؟

رفيق: سک جي گھڙيءَ! سک! دنيا ۾ سک آهي؟
هيءَ جهان ته رڳو گرم ڳوڙهن جو جوش ۽ ڀر ڀوڙو آهي!
سمنسار ۾ سک وري ڪٿان آيو؟ سک نه موت
۾ ئي سمايل آهي. انسان فنا ٿئي، انهيءَ کانپوءِ ئي
ڪا اميد رکي سگهي، جو کيس سک نصيب ٿئي.

مائي: نه اجنبي مسافر، هن سمنسار ۾ به سک

آهي، ۽ ڏکي ۽ پرڏکي انسان به انهيءَ کي حاصل ڪري
سگهي ٿو

رفيق: اهو سڪ ڪٿي آهي؟

مائي: [ترسي] گذريل زندگيءَ جي يادگيريءَ ۾.
رفيق: منهنجي انهيءَ زندگيءَ جي يادگيريءَ ۾
نه ڏکي ڏک آهي.

مائي: نه اوهانجي سڪ جو زمانو انهيءَ زماني کان
به ضرور اڳي لنگهي ويو هوندو. هر انسان جي
زندگيءَ ۾ سڪ جي گهڙي ضرور اچي ٿي؛ پوءِ تقدير
کي ڏينهن کيس ڪلائي ڪلائي، نيٺ شايد وحشي بنايو
ولايو ماري.

رفيق: [خيال سان ٿڌو ساهه کڻي] برابر. برابر.
سڪ جي گهڙي پنهنجي زندگيءَ ۾ مون به ڏٺي. [ڏانهس
نھاري] اوهان پاڻ به ڀانئجي ٿو نه ڏک گهڻو ڏٺو آهي.
معاف ڪجو، ايترو اوهانجي چهرِي مان ظاهر آهي.
ڏکي انسان جي دل ۾ هزارين حسرتون اهڙيون ٿين
ٿيون، جي ڪوشش ڪندي به روڪي نٿيون سگهجن.

مائي: هائو، اجنبي مسافر، ۽ اهڙا به گهڻا ئي
ارمان ٿين ٿا، جي دل جو دل ۾ ٿي سمايا رهن ٿا، ۽

ڪڏهن به ظاهر نٿا ٿين.

ذرو مات ٿي ٿئي. مائي نظر ٽپرائي، آهستو
آهستو لڪري ٿي وڃي.

رميق: [ڏانهس نهاريندو، سندس وچ ڪاٺيءَ
ويچاري ڏکويل، غريب ستايل!

[اتي لطيف باهران ڏوڪيندو اچي. اٽڪل
ٻاويهن ورهين جو قدآور جوان آهي. مزورن
جا ڪپڙا پيل اٿس.]

لطيف: [اندر اچي، اندرئين در وٽان سڏي
امي — اما —

رميق: امي! — امان! — يا خدا! — [ڏانهس
نھاري ٿو. لطيف پٺيو آهي.]

لطيف: اڙي ڪو آهي؟ [هيڏانهن هوڏانهن
نھاري ٿو. البت لشي ۾ ٿو ڏسجي. رميق ئي سڙ
بوس ٿي نه وڌي اڳيرو ٿو ٿئي. بيچرواهيءَ سان] اڙي
هتي ڪو آهي؟ تون ڪير آهين؟ دڪان جو نوڪر
آهين ڇا؟

رميق: نه آءُ هڪ اجنبي مسافر آهيان.
لطيف: اجنبي مسافر! واه! هتي وينو ڇا ڪرين؟ —

[نزدڪ اچي، ڪوب ڏسي | اوهو! چاه سڀ نسا!
پلا چاه ڪنهن ڏنيءَ؟

رفيق: مائيءَ.

لطيف: مائي! مائي! [کلي] اوهو! سمجهي
ماءُ. تڏهن پاڻ هتي آهي. [وري دروت وڃي سڏي
تو] امي — اما —

[بتول اندران اچي ٿي. سندس هٿ ۾ ٽانءُ
آهي، جو لطيف کي ڏسي اٿي هٿ مان
چڻي ٽوڙيس.]

بتول: [اچي، دروازي وٽ بيهي، اُڪير مارڻ
ڪير — لطيف! [ڏک ۾] سواج وري انهن ڏينهن ۾
ڏيکاريو اٿي. [نزدڪ ٿي اچي. لطيف ڪنڌ هيٺ
ڪيو هٿ ٻيو مهڻي.]

لطيف: [هڪي] امي، آءُ — آءُ —

بتول: [کاڌيءَ کان جهلي، سندس ڪنڌ هيٺ
ڪري، منهن ۾ پٽائي نهاري | وري ٻي ڏسي ۾؟ [ڏک
۾] لطيف، توکي ٿيو ڇا؟ [کيس ڏوڏي ٿي] ههڙا
حال پنهنجا ڇو ڪيا اٿي؟

لطيف: [اڪيون مهڻي، پاڻ کي هوش ۾ آڻڻ جي .

ڪوشش ڪري اامي، تون ٻالين تي نه مون ڪو
 ڪڍڻ پالڪي هن حال ۾ نه آندو آهي. اهي ڪهڙي
 ٻُهر مون ڇڏيو، انهيءَ کانپوءِ — انهيءَ ڏينهن، جيڪو
 قصور تي، انهيءَ کانپوءِ — منهنجيءَ دل ۾ جو منڍڪ ۽
 شرمناڪ خيال پيا اٿن. انهن کان آجي ٿيڻ جي ڪوشش
 ۾ ئي مون — مون — اهي، دنيا مونکي مڃيو رهيون
 دنيا ۽ تنهنجيءَ حالت.

رفيق: يا خدا!

بتول: لطيف!

لطيف: اهي، تون ڪهڙي نه بهادر آهين! تو
 اسان کان هن ڳالهه لڪائڻ جي ڪيتري نه ڪوشش
 ڪئي! پر ڳالهه نيٺ ظاهر ٿي پئي، تنهنجو راز لڪڻ
 رهي ڪين سگهيو.

بتول: لطيف، اها ڳالهه وري وري مونکي
 منهن ۾ جو پيو ڏسڻ؟

لطيف: اهي، ڏکڻ ۾ آڻي ڏيکارڻ لاءِ،
 تان ٻار لاهيان. اهي، توڻهن جي ٻارن لاءِ، اسان لاءِ،
 ڪهڙي قرباني نه ڪئي؟ هاڻو، تو پنهنجو ايمان به
 وڪيو — اسانجي نبياج خاطر، تو پنهنجو دين به ڏنو.

اِهو ڏکڻ ديوانو ڪري مارڻ لاءِ ڪافي ٺاهي؟ [بتول
 ڪنڌ هيٺ ڪري بيٺي آهي. لطيف هٿ مهڻيندو،
 ذرا اڇ وڃ ٿو ڪري. نيٺ ڏکڻ جي عوض ڪاوڙ
 ٿي اچيس، ۽ پريتي بيهي ٿو رهي. ا ڏکڻ! ڏکڻ!
 ڏکڻ، ڇو ڪجهي؟ ظالم دنيا ۾ ڏکڻ ڪرڻ ناداني
 آهي. ڏکڻ، جو ڪهڙو قدر؟ ڏس، تو پنهنجو
 مادري فرض هيٺري جڻا ڪشيءَ سان ادا ڪيو،
 پر دنيا کي ڪو تنهنجو قدر؟ جهان بي ڪو اُنهي جو
 اثر؟ دنيا! — انساني انصاف تو کان پنهنجو وسيلو
 ڪسي ورتو، ۽ انهيءَ ساڳئي بي عدل انصاف تو کي
 باقي ڪٿي وسيلي هٿ ڪرڻ جي موڪل به نه ڏني.
 ساري جمار تو کي اهڙي هڪ جي حق ۾ اڙيل ٻڌيل
 رکيو، جنهن کي پيءُ چوندي مون کي شرم ٿو اچي.

[رفيق ڪنڌ جهڪائي ٿو ڇڏي.]

بتول: لطيف، لطيف —

لطيف: نه، امي آءٌ سچ ٿو چوان. دنيا جو
 بي عدل انصاف نه ڏس! ڪنهنجي عطا! ڪنهن کي
 سزا! ڏوهه هن ڪيو، پر دنيا جي نظر ۾ بي آبرو
 تو کي به ٿيڻو پيو. بي مروت دنيا نه تنهنجي علميت
 سڃاڻي، نه تنهنجي خاندان جو ڪو لحاظ رکيو. [خيال]

۾، ذرو هيڏانهن هوڏانهن اچي وڃي! نه امي، تون
 بيڏوهه، تنهنجون واهون سڀ بند، تنهنجي لاءِ ٻيو
 چارو هڻي ڪونه. دنيا جيڪا تون سان عذوبت ڪئي،
 دنيا جي بي درديءَ جنهن ابالي حال ۾ توکي آندو،
 انهيءَ جو ويچار ڳنڍي، توتي الزام ڌري نٿو سگهجي.
 توجيڪي به ڪيو، انهيءَ لاءِ ٻيو ڪي ڏوهه
 ڏيئي نٿو سگهجي. ٻارڙن جي پالنا تائنا خاطر، اهو
 هٿون تو پاڻ صدقي ڪري ڇڏيو. يارو! يارو! نه ڏٺو
 ٻيو مڙس ميان يار محمد! [کلي تو]

بقول: لطيف، نشي جي خمار ۾ الهجي جئين
 ڇا پيو.

لطيف: [يڪدم ڦري، ڏانهس ٺهاري] امي،
 هيءُ نشي جو غمار ٺاهي، ۾ دل جو بخار آهي؛
 دنيا جي بي انصاف هلت کي ڏکويل دل جي مسڪار
 آهي. حيف هن بي عدل انساني انصاف کي!

بقول: لطيف، هوش ڌار!

لطيف: اڏاڏيان! عوس! عوس دنيا ڌاري،
 اسين آزاريل بيهوشيءَ ۾ ٿي بهنو — پر شال اول ڪا
 بيهوشي حاصل ٿئي! امي، اسين مٿس، نماڻا انسان، ڇو نه

هوش ۾ آهيون، انهيءَ سورنءَ ٿي، اهو ساڳيو هوش
اسانکي پيانڪ ڦياسي روپ ڏيکاري، وحشي بنايو
ڇڏي. ڏس، آبرودار دنيا منهنجو ڪهڙو حال ڪيو
آهي! لڪيل، پڙهيل، بندر تي سارو ڏينهن حيوان
جيان ٻار ڪٻڙن، تڏهن مس ٻارهن آنا ڇڙن. سو به به
ڏينهن سافدد روز ملي ته ماني ٽڪر به نصيب، نه ته
ڏينهن جا ڏينهن بڪون ۽ فاقا. يا نصيب!

بتول: پر تون پاڻي هتي تو ائين ڪرين. آءُ ته
تو کي گھوٽوئي چوان ته وري اچي هوٽل جو ڪم سنڀال.
هتي بيرون، ته ماني مانيءَ تي ٿئي ته کائيندين.

لطيف: هن معلوميت کانپوءِ به وري هتي اچي
رهان؟ هان، ڪنهنجي گهر رهان؟ پنهنجي ماءُ جي—
[زبان روڪي ٿو.] ڪنهنجي هوٽل جو ڪم سنڀاليان؟
هو لشنگو، سفيد پوش، بد چال، جنهنڪان بلڪ شهر جا
بدمعاش به — [منهن ڦيرائي ٿو ڇڏي]

رفيق: [اڌو ڳاڙو اٿي] هان! [وري ويهي ٿو
دهي.]

بتول: لطيف، لطيف، — [ڏانهس هٿ ٻه گهيڙي
ٿي.]

ڏکا جهليندي! ائين نه؟ آءُ سرائي، بي اعتباريو،
نه گهر نه تر، پنهنجي سنڀال ئي ٺٽو ڪري سگهان، سو
بين جي ڪئن ڪندس؟ برابر؟ — پر تون پاڻ چو،
امي، تون پاڻ ساڪه پر، ته شمسي پاڻ پسند ڪري ٿي
نه هتي رهان؟ ائين ڪينهي ته تنهنجي خاطر ئي پاڻ
وساري، گهٽڪا کائي، هتي پيئي گذارو ڪري؟ سڪول
۾ رهڻ جي جاءِ تي ڏٺائونس، اها به ڪين قبوليائين.

بتول: هان! مونکي ته خبر به ڪانهي.

لطيف: توکي وري ٻڌائي ڪئن؟ مونکي به.
اوچتو احسان وٽان خبر ملي.

بتول: [خيال ۾] شمسيءَ جي دل کي آءُ سمجهي
نٿي سگهان.

لطيف: پر امي، آءُ انهيءَ کي ڪجهه سمجهائون ٿو؛
ءِ احسان اڃا به انهيءَ کي وڌيڪَ ٿو سمجهي. شمسيءَ
کي نه فقط دل آهي، پر دماغ به.

بتول: هاڻو، آءُ ڏسان ويندي نه ڏينهنون ڏينهن
خيال سندس پڪا ٿيندا وڃن.

لطيف: خير، جيڪي ٿيو سو ٿيو. هاڻ قسمت
وري وارو ڪيو آهي. ڏس — [کيسي مان رپيا ڪڍي

ڪڙڪائي ٿو.]

بتول: [ڊپ ۾] هيترا پئسا تو ڪٿان آندا؟
ڪمائين ته ٻارهن آنا روز. چا — چا — چوري —

لطيف: چوري! [کلي کلي اونڌو ٿو ٿئي،
چوري! اڙي چوري ته منهنجي سڳي ناني به ڪٿي
عٿي!] بتول جي از حد غمگين شڪل ڏسي، پڪڊم
کل کي روڪي ٿو.] نه، امي، ڊپ نه ڪر، اڃا انهيءَ
حد تي ڪونه پهتو آهيان. نه.

بتول: نه پوءِ هي پئسا تو ڪٿان آندا؟

لطيف: امي، اهو وقت هاڻ پري ڪونهي جو
اسين به دنيا جي منهن ۾ ائين ٿو ڪينداسين جئن دنيا
هيترا سال اسانجي منهن ۾ ٿو ڪيو آهي. ٻڌ، اڄ مولڪي
رنگون ۾ ٺوڪري ملي آهي.

بتول: ڪهڙي ٺوڪري؟

لطيف: ڪولين جو جمعدار! [مُٽڪي اخير، اهو
به لاڻو ڪونهي. هيءُ ائين منهنجو مهين جو نگهار،
اڳواٽ.] ٽڪڙو! امي، هاڻي هل ته جهٽ هٿان ٺڪري
هلون. هن خبيث جو منهن وري ڪين ڏسنداسين.
شمسي ڪٿي؟

بتول: اڃا موٽي ڪانهي. [اتي اندران گهڙيال
پرست ٿا لڳن. بتول ڪن ڏيئي ٺڪاءُ ٻڌي ٿي.]
ست لڳا. لطيف، هنڌر تون هتان هليو وڃ. مٿان
فساد نه ٿي پوي.

لطيف: ڇا يارو؟ — اڏانهس ٺهاري ٿو.
بتول: هائو، هائو، رات جو دڪان بند ٿي
انهيءَ وقت اچڻ ٿي ته پوءِ ٻالهيون ڪنداسين. شمسي
به هوندي.

لطيف: يارو نه هوندو ڇا؟

بتول: نه، سنگتي ڪو ٻاهران آيو اٿس، انهيءَ
کي وٺي ويندو شهر گهمائڻ. لطيف، جلد ٿي، ماني
ڪاٺڻ جي مهل ٿي اٿن. [کيس ڏوڪي پري ٿي
ڪري.]

لطيف: ڇڳو امي، پر ياد رکڻ ٿي.

بتول: هائو، هائو، [سڏي] لطيف، تون نشو
وري مٿان وٺين.

لطيف: [پنهورئي] ڇڳو، امي. [ڪري ٿو وڃي.]

[بتول پٺت ۾ ڪري پيل ٿانو کڻي، اندر ٿي
وڃي، ته ٻاهران ڪلڻ ۽ ڳالهائڻ جو آواز ٿو اچي.]

دقيق: | گھٽي عجب م | عجب ماحرا! اهاڻا
 ت سڀ پورا ڏنائين!

[يارو ۽ رمزو ٻاهران ڪلندا اچن. يارو ۽ کي
 سلوار، پٽڪو ۽ ننڍو ڪوٽ پيل آهي، تلهو،
 قداور مڙس آهي. رمزو ۽ کي ڊگهو ڪوٽ،
 ٿاء ڪالر، ترڪي ٽوپي ۽ عينڪ پيل، عمر
 اٽڪل چاليهه سال، حرفتي نظر ٿو اچي.]
 رمزو: [ٻاهرانئي ڪلندي] واه يارو، نيٺ هارائي
 وڌو.

يارو: [در وٺائين] پرواه ناهي، رمزو سڀ:
 ”سر سلامت، تو پڳڙيان بهت!“ [اندر اچي] اڄ،
 هيڏانهن ٿي ويهه نه اسات لاهيون. [وڏي ميز ڏانهن
 وڌن ٿا، رمزو پينچ تي ٿو ويهي ۽ يارو بيٺو آهي. پٽڪو
 لاهي ميز تي ٿو رکي. آءُ نه ٽڪڙي پيس، صبر،
 آءُ ڪلاس ڪٿي اچان. | گهوڙي تي ڪلاس نه ڏسي،
 اندرئين دروت وڃي سڏي ٿو. | ڙي ڪو آهي؟ —
 [رمزو ۽ کي] رمزو سڀ، نو لاءِ ڇا آلياڻ؟ | بتول در
 وت اچي ٿي، تنهنڪي | به ڪلاس نه ڪٿي آءُ. | بتول اندر
 وڃي ٿي، تنهنڪي وري سڏي | شمسي ڪٿي؟
 بتول: اڃا سڪول مان موٽي ڪانهي. [وڃي ٿي].

[يارو الماريء تان سودا لملت جون ٻاڻيون

کڻي ٿو ته بتول گلاس کڻي موٽي ٿي.]

يارو: [بتول کي] س، گلاس هتي رک. [بتول گلاس

رکي ويجهي.] هاڻ چؤ، رمزو سيٺ، سودا يا لملت؟—

[يارو ٺالا وٺندو وڃي ۽ رمزو ٺاڪار جو ڪمند ڏوڻيمندو

وڃي ٿڌو؟]

رمزو: يارو، سو ڪهڙو ٺاڪي ڪئن؟

ڪو—

يارو: [ڏانهس هٿ ٻڌي] مسلمان جي ٿور ڀر؟

واه رمزو سيٺ!

رمزو: [ڪمند ڏوڻي، کڻي] هون! دنيا کي

تو لڳين!

يارو: بابا، ڏنڊي ڌاريءَ جو دڻاڻ ٿي آهي

دنيا کي لڳا! [ٻه ٻاڻيون کڻي، گلاس ۽ ٻاڻيون آڻي

مير ٿي رکي ٿو.]

رمزو: ڇا، ٻه ڏؤن ٻنڄ؟

يارو: نه ڙي! ٻنڄ، ٻنڄان سؤ! [کڻ ٿا. يارو

سامهون ٻنڄ ٿي ويهي ٻاڻيون ڇولي ٿو.]

رمزو: ٻراج نه تنهنجو ڪوڙو ٿي اصل ايتو لڳو.

پنج پندرهن!

يارو: [پاڻليءَ نان هٿ ڪڍي] سو ڪئن؟

رمزو: يارو، مون سمجهيو هو ته تون اڃا به
اڇڙوئي چالاڪ شڪاري هوندن ڇڏو اڳي هٿين، پر
اڄ ههڙو سولو شڪار هٿ مان وڃايو آئيئي —

يارو: [پاڻلي کوليندي] ها، انهن ته ٿئي پيو، آخر
ته شڪاري بچائي ڪڏهن ڪڏهن شڪار وڃائيندا!
[گلاس پوي] پر رمزو سڄي، تهن سال تون اصلي واءِ
چوڻي وئين؟ پراڻن دوستن سان به ائين!

رمزو: يارو، تون به ظلم ٿو ڪرين! مون کي
ڪهڙيءَ کٽيءَ ڪنيو هو جو هن حادثي کانپوءِ هن شهر
۾ ويٺو ڪنهن کي به منهن ڏيکارين؟

يارو: پر هن ڪم ۾ هٿ نه وجهين ها ته تون اڄ
شاهوڪار به نه هجين ها.

رمزو: سچ آهي، انهيءَ وقت اڏرڳو مزور
ماڻهو هوس، پر يار، آفرين آهي تنهنجي چالاڪيءَ
کي —

يارو: هاڻو، تنهنجي هٿ جي صفائيءَ کي به —

رمزو: برابر، جو ٻئي هاڻ مڇيءَ مانيءَ وارا اچي

ٿيا آهيون. [ٺڙي، آهستو] پر يارو، اسانجي هن
 ڪار نامي جو هتي ڪنهنڪي شڪ نه ڪونه ٿيو آهي؟
 يارو: [کلي] نه ڏي! شڪ وري ڪنهنڪي
 بوندو؟ پوليس وارا نه ٻڌي جا پٽ، باقي ٻئي
 ڪنهنڪي ڇا هجڻ، جو اسان به شڪ آڻي؟ ڪو سس
 پس ڪري سهيڻ — [ٺڙيءَ کي گهٽ ۽ ٺڙيءَ تي ڪاٺيءَ
 ڦيرائڻ جا اشارا ٿو ڪري ۽ کلي ٿو] سمجهيئي؟ [ٻئي
 ٽهڪ ڏيئي کلن ٿا ۽ لمليٽ پٺن ٿا.]

[يارو نظر ڦيرائي ٿو ته اڪه رفيق تي ٿي پئيس،
 جو پئير وٺو آهي. اٿي، آهستو آهستو
 سندس ميز ڏانهن وڌي ٿو ۽ ميز تي ڪوپ
 پيل ڏسي ٿو.]

يارو: [رفيق کي] شايد دير کان وٺيا آهيو؟ چوڻ
 هلي مٿي ويو؟

رفيق: ڪمزوريءَ سبب ڏاڪڻ پڙهي نٿي ٿئي.
 ائين ئي آرامي آهيان.

يارو: اوهانجي مرڻي. ٻيو ڪجهه ڪري؟

رفيق: هائو: سودا.

يارو: حاضر. [سودا جي ٻاڻي گهوڙي تان

سٽي، ڪولي، رفيق جي ميز تي رکي، موٽي ر مزو
ڏانهن نوجي.]

مزو: [آهستو] ڪير آهي؟

يارو: ڪو گراهڪ آهي. سودا تو پئي.

[يارو ويهي تون ٻاهرين در مان شمسي اچي ٿي.
اٽڪل ويهين ورهين جي ٺينگر آهي. سوئي ساڙهي
پيل اٿس، ۽ هٿ ۾ ڪتاب اٿس. اندرئين ڪمر تي
ڏانهن وڃي ٿي ته يارو سڏيس ٿو.]

يارو: [سڏي] شمسي. [شمسي منهن ورائي
قدم به ويجهو اچي ٿي.] بابا، اڄ دير سان موٽي آهين؟
شمسي: هائو، سڪول مان اڄ دير سان موڪل
ملي. ماسٽر ياطين 'حي ميٽنگ هئي.

يارو: چڱو، بابا فڪر ٺاهي. وڃي آرامي
ٿي. احسان سوڀرو ڪي ڪتاب وٺڻ آيو هو. مون
چيو مائس ته وري رات جواچڻين.

[شمسي رفيق جي ڪرسيءَ وٽان البت

نزدڪ لنگهي اندر ٿي وڃي. رفيق ڏانهس

نھاري، اڏائي ٿو ويهي.]

رفيق: صبر، صبر، اي بي صبر دل، ذرو صبر!

ٻه رڻ خاطر ڪري پوءِ — [ويٺي ٿو رهي.]

رمزو: يارو هيءُ ٻار ڪنهنجو؟

يارو: [کلي] تون ڇا ٿو پائين؟ مون جهڙي
شيديءَ جو! نه ڏي! رمزو سينت اهو ٻار، منهنجيءَ —
منهنجيءَ گهر واريءَ جو آهي.

رمزو: تنهنجيءَ گهر واريءَ جو، ۽ تنهنجو نه! ڇا
”ست ستان سو ست“؟

يارو: نه، ”ست ستان سو ستونجاه“ ۽ منو مٿي
وري رنگ جو!

رمزو: پر مونسان نه ٿو ڳالھ ٿي ڪانه ڪٿي ته تون
ڪو پر ٿيل به آهين.

يارو: پر ٿيل! پر ٿيو آءُ ڪڏهن آهيان؟ منهنجو نه
مائيءَ سان — بندوبست آهي.

رمزو: بندوبست! [کلي] ڇا مفت؟

يارو: نه ڏي! مفت ته ڀت به پيءُ جو نٿو ٿئي.

رمزو: ڀلا؟

يارو: مائي به نه رڳو وڏو گهراڻي آهي، پر لکي پڙهي
به ڄاڻي!

رمزو: [عجب ۾] پوءِ ڪٿي ڪهڙي ڪنيس جو توم.

جهڙي جي ور چڙهي؟ ڪو مت مائٽ ڪونهيس ڇا؟
 ۽ هيءَ ڏي ۽ تو مان ناهي ته ڪنهن مان آهي؟ مڙس
 مري ويو اٿس ڪئن؟

يارو: آهستي، رمزؤ سينٽ آهستي. سوال سوال
 جو جواب وٺ. مت مائٽ جي نالي کان ڊائين تي
 ڀڄي جئن گذر ڀڄي اچي کان. ۽ ٻار به اٿس، هڪ
 پٽ، ٻي —

رمزؤ: — ڏي ۽!

يارو: ۽ مڙس به مري ڪونه ويو اٿس، پر مٿي کان
 به بد حال ۾ آهي!

رمزؤ: سو ڪئن؟

يارو: هو ته خانداني آبرو وارو، پر الهجي ڪهڙي
 مت آيس، جو اولڏو ڪم ڪري ويٺو، ۽ هنئر جيل
 جون پيو هوائون کائي.

رمزؤ: پر توکي مائي هٿ ڪئن ڪهڙي؟

يارو: ٻيلي منهنجي نظر مٿس ڪورٽ ۾ پيشي،
 جڏهن مڙس تي ڪيس پئي هليو. سندس ٺاهه
 ٺوهه ڏسي، منهنجي دل ٽوڪي ويئي. پر هو مون
 جهڙي ڏانهن اڪ به چوڻي ڪئي ناهي!

رمزو: ۱۰۰؟

يارو: انهيءَ ڪيس واري وقت کانپوءِ مائيءَ کي
ٽي چار سال وري مون ڪين ڏٺو. ڪنهن وقت
هتي وڃهڻائيءَ ۾ هڪڙي ننڍڙيءَ غريبائيءَ جاءِ
منجهه شيءِ مائي ٻارن سميت اچي رهڻ لڳي. انهيءَ
ٿاڻي وري منهنجي مٿس اڌ چڙهي.

رمزو: هان! ڀلا ههڙا حال سندس ڪئن ٿيا؟

يارو: مون کي نه خبر پوءِ پيشي. مڙس کي سزا
ملي، انهي کانپوءِ بدن سندس جهري پيو. انهيءَ
وقت شهر جي اڃا مٿئين پاسي ٿي رهي. پر پاڻ اڃا
ڪجهه چاڪ ٿي، نه اچي پٽس بيمار پيو. پٽس
بيوئي هو، نه ڏيڻس بنهه مرڻ جي ڪنڌيءَ کي
اچي رسي.

رمزو: هان!

يارو: داخترن ڇيس نه شهر ڇڏي علي وڃ، پر
اها ڳالهه هن نه قبولي، جو گهر وارو سندس هتي جي
جیل ۾ نالڌ هو

رمزو: ڀلا هيتري مدد گذران ڪئن ٿي ڪيائون؟
يارو: مت مانت، وڃهه پراڻهون، شهر ۾ هوس ٿي

ڪونه اٿڻدي نه وٽس ٺهڻي ڪانه هئي؛ پر اها رهي
 ڪهي نه خر جي رهي، نه باقي بچيس ڳوٺ بسا، آهي نه
 بن حڪن ورهين ۾ پيت قوت ملي ڪپائي ڇڏيائين.

رمزو: آخر؟

يارو: نيٺ آخر و حال اچي ٿيس، جو ٻار ٻڪ

مرڻ لڳس.

رمزو: هان؟

يارو: ها، مون کي نه وڃي تڏهن مليو. ڇا
 ٿيو، هڪڙي ڏينهن آڻي اڪي وٽس وٽس، ڇو مانس
 جي مونسان بند دوست ڪري منهنجي گهر اچي
 رهين، نه ٻارن جي نالو جو ٻه منهنجي مٿي.

رمزو: پوءِ؟

يارو: اوڏيء مهل نه ٿي ٿي لوه ٿي ويئي؛
 مور ڳو منهن ۾ ٿي کڻي مون کي ڏر ڏنائين.

رمزو: مارا پوءِ.

يارو: ويڃاريءَ نوڪريءَ لاءِ ڏاڍا آدم ڪيا،
 پر سڀي جي ڪم کانسواءِ ٻيو ڪم کيس ملي نه سگهيو.
 مون به ڇيو ڏسان نه هئا ڇا ٿي ڪري. ڄاڻم ٿي نه
 مڙس مائيءَ جو جترو، ڪنھان نڪاح نه هونءِ به ڪانه

وجهندي. خير، ڳالهه ڪي مهينو اڌ ٿي ويو. انهيءَ وقت مائي هتي ويجهڙائيءَ ۾ هڪ سستي جاءِ ۾ ٿي رهي.

رمزو: ڀلا!

يارو: هڪڙيءَ رات منهنجي در تي ڪڙڪو ٿيو. در کوليو ته مائي پيئي آهي. ٺپ جان تي ايترو هوس، جو ٻيهي مس ٿي سگهي. هٿ کانوئي مون کيس اندر ڪيو.

رمزو: پوءِ؟

يارو: اندر پير ڌرت سان چيائين ته منهنجي آڇ قبول، پر شرط هڪڙو.

رمزو: ڪهڙو؟

يارو: ڇي تون نه فقط ٻارڙن کي ٻالي وڌو ڪمدين، پر سندن پڙهائڻ جو به خرچ ڀريندين. مون کان اهو به وعدو ورتائين ته آءٌ ظاهر ڪندس ته پاڻ منهنجي نڪاح ٻڌي زال آهي، ۽ ٻارن کي به کين بدائيندس ته سندن پيءُ ڪير.

رمزو: پوءِ؟

يارو: مون ته ڳالهه ڪئي قبول ڪئي.

رمزو: واه يارو! حرفت نه واه جي لڙائي.

خولي

يارو: بابا، ”سانو وجهه تہ دوتر نڪري!“

رمزو: ٻيلا مائيءَ جو نٽ ڪٿي؟

يارو: ٻٽ! انهيءَ ۾ — مون خطا ڪاڏي.

ڪهه منهنجي هڪڙي ڏينهن اچي منهنجي ساهيون ليو.
مون مار نه ڏنيس، پر ٻوس ۾ اهو به بدايو مانس
تہ ٻلس مانس ڪير آهي.

رمزو: سمجھ! . . ؟

يارو: سوال ۾ ڪي به ڳالھون ڪيون وري منهنجي

منهنجي ڪنهن ڳالھي آهي، انهيءَ ۾ ٻي به ڳالھي آهي؛
پر جو ڪري، ڪنهن به ڳالھي ۾ ڪي به ڳالھي آهي.
پڇڻ ته ڪو سڪول واري نوڪري به ڏهن وڃي
ڪيائين.

رمزو: يارو تون بيشڪ استاد آهين. رمزو

ڪي به رهزون سيکارڻ وارو آهين.

يارو: استاد سڳوري جي دعا سان اها هڪ اڌ

رمز ياد آهي ته ٻي مان چار ڪٿي ڪجن. انهيءَ جي

برڪت سان ٻيٽ پيو پارجي. بس، شڪر آهي!

رميق: [باظماءَڙو] هي به الله جا آڀايل انسان

. ٿا ليڪجن!

[اتي مٿان هوٽل مان طبلي کي سر ۾ آڻڻ جو
جهڪو آواز ۽ هارمونيم جو سر بند ۾ ٿو اچي.]
يارو: [آواز ٻڌي] واڌ! موالِي نه اچي ويا.
رمزو: موالِي؟

يارو: نه ڏي! [کلي] روز رات مزور هوٽل ۾ مڃڻ
مڃائي ويهندا آهن. مل نه ملي رات ٿي ٿي. مانيءَ جو
پاڻيهي سڏ ٿيندو. [اٿن ٿي. يارو ڊروٽ وڌي، ڇاڪي سان]
سمسي، ڌڻيءَ، ماني تيار ٿئي نه مني ٿي ڪمري
۾ کڻي اچي. اسانکي هوٽل واري وڌي ڪمري مان
سڏي وٺجي. [ڳالهائيندا، ڏاڪڻ واري پاسي کان نڪري
ٿا وڃن.]

مٿي راڄ شروع ٿو ٿئي. هن باب جي باقي
حصي ٽئين ذري ذري ڳائڻ جو يا فط هارمونيم
۽ طبلي جو جهڪو آواز بند ۾ پيو اچي. ا
رميز: ائين ويندو ڏسي هاڻي ڇا ڪجي؟
اهڃاڻ نه سڀ برابر آهن. پر پڪ —
[اتي احسان ٻاهران اچي ٿو. دڳهو ڪارو
ڪوٽ ۽ سفيد پتلون پيل اٿس. اٽڪل
پنجاهين ورهين جو جوان آهي. هٿ ۾

ڪتاب اٿس. هڏانهن هوڏانهن بهاري،
اندرئين دروازي مان ليٿو پائڻ، موٽي، ڇڏ
بي آهي، نه اندران بتول جي نظر منهن نهي
ٿي، سا سڌيس ٿي.

بتول: [اندران، احسان، ترسجيئن، احسان ترسي
تو، نه بتول اچي ٿي، هٿ اٿي مريو پل اٿس، اڪڻ،
احسان، اڄ سوپر ڪيڊ آهي؟

احسان: ڪول رڊو تي وڃي، سمسيءَ لاءِ
هي ڪتاب آندا آيم.

بتول: ٻيهر نه سڏي وٺاس. منهنجا هٿ —
احسان: مونکي اوهانسان به ڳالهه ڪرڻي آهي.
[ڪنڌ هيٺ ٿو ڪري.]

بتول: مونسان؟ ڇو احسان.
احسان: [ڪنڌ هيٺ ٿي] منهنجا — منهنجا —
منهنجن هائڻن جي گدر ڪري ويٺو پڇاڻان سر ڪو
انرو سڃڻي ٿي خوند، منهنجي ڪري اوهان ڏانهن
موڪليان، سواج ورهين کانپوءِ پاڻ ۾ تراب ساري
اوهانکي سوال ٿو ڪريان.
بتول: ڏاڏا، دل کولي ڳالهه ڪري. تون نه رڳو

اسانجي مرحوم ناڙيسريءَ جو اولاد آھين، پر ڏھن ورھين لاکون پنھنجي لطيف ۽ شمسيءَ جو سڃڻ سنگتي بہ آھين. شمسيءَ کي سڪول ۾ نوڪري نہ ٿي وئي ڏني. احسان، تنھنجا اسانني وڏائي احسان آھن. اھڙو ڪو منھنجي ڪرڻ جوڳو ڪر ھجي نہ بيحجاب چڻي ڏي.

احسان: [ھڪڙي] اڄ مون کي حيد ماستري ملي آھي.

بتول: [خوش ٿي] سچ! ڏھن تہ مبارڪون ھجن!

احسان: خير مبارڪ. [اٿس] اوھين بي ادبي نہ سمجھو، نہ ھاڻي آءُ شمسيءَ جي ٻانھن جي ڳڻ ڪريان.

بتول: [ڪو وقت خيال ۾ پئي] نہ، نہ — مون کي تہ انهيءَ ۾ ڪوبہ اعتراض ڪرڻھي. [نڍيڪ اچي] باقي احسان، آءُ جيڪو چاھيان تہ تون پنھنجو دل من لچي، پوءِ جيءَ قدم کڻين. آءُ پنھنجي ورھين جي آزادي مان سمجھائين تہ سڪ ھروڀرو شادي ڪيل زندگيءَ ۾ ڪين اچي ھڙو آھي. شاديءَ جو ڳٽ .

ڪڇي ۽ هر وجهي، پاڻڪي آهي ساري ڄمار پابند ڪرڻو.
 [احسان مات ڪيو پيو ٻڌي. ستول ٽوسي، خيال
 سان. | آءُ پاڻڪي خوش نصيب ٿي سمجھان جو تو جهڙو
 منهنجي شمسي ۽ لاء گهر تو ڪري، پر آءُ ها ڪريان
 انهيءَ کان اڳي، سندس دل جي خبر به هون گهرجي.
 [ڏانهس نھاري] توکي ضرور عجب لڳندو، ته آءُ پراڻي
 زماني جي پوڙهي زال، هي چوان ڇا پيئي. پر توکي
 ايتري نه خبر آهي ته آءُ پڙهيل لکيل آهيان. زماني
 جي گردش به گهڻائي ڏني اٿم. تقدير پر ائين هو ته
 پنهنجي زندگيءَ جو سڀ کان وڏو سبق تجھي جي
 مڪتب ۾ سکان. بابا، توکي خبر ناهي ته اهو سبق
 ڪهڙا ڏک ڏاجهرا ڏسي مون حاصل ڪيو. غير،
 تدبير سان ڪا تدبير! [ڏرو مات. جئن اڳئين وقت
 جي يادگيري ٻولي وڃيس، تن سندس آواز اترائتو
 ٿيندو وڃي.] بابا، شڪل ڏسي منان يلجيئو، منان
 اهڙي خطا کائين جهڙي قسمت مونکي ڪارائي. منان
 تنهنجا رفيق ۽ غمخوار به وقت پئي پيءَ طرح جا
 نڪري پون! آءُ! [اڪ مان هٿ جي پٺيءَ سان لڙڪ ٿي.
 . اگهي.]

احسان: مون اوهانجو مطلب برابر سمجهيو ئي
 ڪونه؛ پر جيئن چئو نيشن ڪرڻ لاءِ تيار آهيان.
 بتول: خيال ڪري! ڏس بابا، تون لکيل
 ٿر هيل، هوش وارو سمجهو بار آهين. منهنجي
 غير لمنديءَ ۾ مون کي پورو ڀروسو آهي. منهنجي شمسي
 به نئين زماني جي نينگر آهي. ٿر هيل لکيل آهي،
 اڃا ڪانهي. کيس پنهنجا خيال آهن. نهن ۾
 آءُ چاهيان ته اها ڳالهه تون پاڻ کائڻس به. حياتيءَ
 ۾ مون ايترا ڏک، ڏنا آهن، جو بٽي جي دل جي
 جوابداري پاڻ ئي ڪٽڻ لڳي گهران.

احسان: [عجب ۾] پر خلق—

بتول: خلق! خلق جي راءِ تي هلڻو، انهيءَ جي
 معنيٰ اها ڪانهي ته هرو ڀرو سچائيءَ ۽ ڀلائيءَ جو
 رستو اختيار ڪرڻو. آزمودو ته انسان کي ائين تو
 سڀڪاري ته خلق اڪثري غل هوندي به اڃا، اکين
 هوندي به اٿي. نه احسان، خلق جي عواريءَ کان
 آءُ هاڻ لڳي دهان. سايد ٻيون ماڻهين نه ڪن، پر
 جنهن ماءُ کي حياتيءَ جو مون جهڙو آزمودو، اها
 هي ئي رستو اختيار ڪندي. آءُ ڄاڻان ٿي ته لوڪ لڄ
 به ڪا چيز آهي، پر انهيءَ جي پيٽ ۾ سچائيءَ ۽

ٻار جي زندگيءَ جي آسودگي سرس ٿي آهي.

احسان : جيڪا اوهانجي مرضي.

بتول : هائو، هنئر اڪيلائي آهي. اوهن سرس نه کيس هيڏانهن موڪل ڏيان. دل کولي پاڻ ٻه ٻاڻه ڪهه. [وڃي موٽي ٿي] ٻه ٻاڻه رکئين احسان، اوهان ٻن جي وچ ۾ ٻه ٻاڻه واري، اوهين ڪهڙي به فيصلو ٿي اهو پر عمر حال ۾ اسين پنهنجا مرندي دم ٽئين سکر گذار رهندا اينداسين. پنهنجا مائٽ گذاري ويا، تو موٽي پنهنجو مائٽ ڪري سمجهيو. [احسان جي دل ڀري ٿي اچي. بتول وڃي ٿي.]

[آهتان ساز جو جهڪو آواز پيو اچي. احسان خيال ۾ آهي ۽ مٿو هٿن ۾ جهلي اڀرنين پينچ تي ويهي ٿو رهي. سمس اندر اچي ڌرو ٿري ٿي.]

سمس : [ٿري.] احسان، ڪهڙي حال ۾ آهين؟

احسان : [پري] مون — مون — مون — فقط هيءَ سريلو آواز ڪن ڏيئي ٿي ٻڌو. ساز جو به اثر عجب ٿو ٿئي.

شمسي : [ڪنڌ جهڪائي] هائو، احسان.
 احسان : شمسي لڳو ريرو مان تنهنجي لاءِ هي
 ڪتاب آندا اٿم؛ [شمسي ڪتاب وٺي ماءُ هٿ ڊگهي ڀري
 ٿي.] ۽ شمسي —

شمسي : هائو، احسان.
 احسان : توکي ڪي روتو اٿم. [شمسي مات
 ڪيو پيئي آهي.] ڇا، توکي ٻڌايائين ڪين؟
 شمسي : ڪنهن؟ اهيءَ؟ نه.
 احسان : شمسي آءُ — آءُ چاهيان ٿو ته اسين ٻئي
 هڪ ٻئي جا ڏک سک ۾ ساٿي ۽ دمساز ٿي رهون.
 شمسي : احسان!
 احسان : اسندس هٿ کانوئي [سچ شمسي —
 ساري عمر لاءِ].

شمسي : [لرمائيءَ سان هٿ ڇڏائي ۽ پاڻ
 سنڀالي] تنهنجي — مهرباني. پرائين ٿي ٿو سگهي.
 احسان : ڇو شمسي؟

شمسي : منهن ڦيرائي ڌرو ترسي ٿي، پوءِ
 ڏکيائين سان ڇوي ٿي | احسان، مونکي پنهنجو مرض
 ڪرڻ ڏي.

احسان : فرش؟ مون نه سمجهيو.

شمسي : [هپڪي] احسان، مون تي پهريون حق،
منهنجي اميءَ جو آهي. توکي اسانجي ساري قصي
جي خبر ڪانڌي. جيڪڏهن خبر هجيئي ته هوند —
[روڻا روڪي پنهنجي چپ م چڪ ٿي پائي].

احسان : شمسي، منهنجو به نه پيو ڪوئي
ڪونهي — توکي انسواءِ. اڄ هيڊ ماسٽري جو ڊگر
عليو آهي. ٻئي مهيني کان انهيءَ عهدي تي چڙهندس؛
تنهن ۾ جيڪي به منهنجو سو تنهنجو؛ ۽ جيڪي به
اسان ٻنهي جو سو تنهنجي اميءَ هو. ضرور ئي
ڪونهي جو آءُ تنهنجي بابت يا تنهنجي اميءَ جي
اڳين زندگيءَ بابت ڪي ٻڌان. تنهنجي اميءَ کي آءُ
شير دل، ڪشاده خيال، زمانه ديدة زال ڪري تو
سمجهان، ۽ توکي هڪ فرشته عشت، ليڪ سیرت نيسگر.
اوهان جي حق ۾ آءُ اهو خيال رکان، منهنجي لاءِ اهوئي
ڪافي آهي. [رسي]. شمسي، ڪئن، منهنجي خدمت
مبول آهي؟

شمسي : [مشڪلات سان پاڻ سنڀالي] احسان،
هڙي عزت ڀريءَ آڇ لاءِ آءُ تنهنجي شڪر گذار آهيان.

..دا شاهد آهي، آءُ جي پنهنجيءَ دل تي هلندي هجان
 تہ تنهنجي غلام تي رھڻ بہ پاڻ لاءِ غنيمت سمجھان.
 — — — آءُ لاچار آهيان. اهو — اهو — خود
 منهنجو فھر آهي، جو قياسي شڪليون ڏيکاري ناڪار
 ڪرڻ لاءِ مونکي مجبور ٿو ڪري.

احسان : سو ڪئن؟

شمسي : احسان، انسانيت انهيءَ ۾ سمايل آهي
 تہ دنيا جي آزمودي کي ڏيان ۾ رکي، پنهنجي هوش
 عقل کان ڪم وٺجي. ٻراو؟

احسان : ضرور.

شمسي : تہ پوءِ منهنجي اميءَ جو آزمودو
 منهنجي لاءِ بس آهي. مونکي اوچتوئي خبر پيئي تہ
 ويڇاريءَ شادي ڪيل زندگيءَ ۾ ڇاڇا نہ سٺو آهي.
 اڪيس هٿ کائونئي. | معاف ڪجھين احسان، پر پاڻ
 ۾ اسانجي نسبت ٿئي، اهو سراسر ناممڪن آهي —
 خود تنهنجي خاطر.

احسان : هان!

شمسي : | ڪنڌ هيٺ ڪري | پهرين تہ مرضي
 ڪانه هيم، پر تنهنجي عزت ۽ مهرباني ڏسي، توکي .

ساري حيثيت نڌاياسي. احسان، اسانجي ڀڳت ۾
 نسبت نه ٿي سگهي، ڇو جو موت ۽ منهنجي اعليٰ
 وٽ اڃا هڪڙي شيءِ آهي، آئيني ڪندڙ، منهنجي
 سهارڻي دليا ۾ آئي، مائٽي وڌيڪ سو ڪري
 سانچي.

احسان ۾ ڇا ٿي؟

سمسي: ڇا ٿي؟ آڻ ۽ منهنجي ڀڳت ۾
 خطن ۾ ڇا ٿي؟ سڀني ڏانهن، ڇڏي اچي
 ڇڏي آهيان، پر اسان ۾ ٿيڻ نه ٿو ٿو، ڪو، مونس
 سڳ، ڪندي، منهنجي عالم، دليا ۾ ٿي طعن ڇو
 شڪار ٿيڻ.

احسان: ڇا ٿي؟ سڀني آڻ ۾ ڇا ٿي؟
 سمجهائين ٿو.

سمسي: منهنجي ڦيرائي احسان، آڻ ۾ ڇا ٿي؟
 جي ڏي ۽ ٺاهيان.

احسان: ڇا ٿي؟

سمسي: ڇا ٿي؟ منهنجي ڇا ٿي؟ ڇا ٿي؟
 لکڻ ٻڌي زال آهي.
 احسان: ڇا ٿي؟

شمسي: احسان، سوڄو ٿي، مون آهي،
 اڄ عمر تپ ٿي سزا ٿيو پوي. مونکي نه اها خبر
 ويجهڙائيءَ ۾ پيشي.

زمين: | خوش ۾، باڻههڙو | بس هاڻي ڪن.

احسان: شمسي، هي ڇا ٿي چوي؟

شمسي: سمجھ. انهيءَ سببي آءُ تنهنجي مائٽي
 قبولي ٿي سگهان. منهنجي زندگي نه برباد ٿي چڪي،
 منهنجي چوڻي؟

احسان: شمسي، هيڪڏهن فقط اهو سبب آهي

نه —

شمسي: نه — منهنجي امي، احسان، [رسي]
 هائو، بيا سبب نه آهن، پر اهي ڪنهن نئي وقت
 ٻڌائينديس. | احسان ڪنڌ هيٺ ڪيو نٿو آهي.
 شمسي ڏره لسي، ڏانهس لهاري، اڳتي وڌي، اٽڪ
 سندس ڪاهي تي رکي ٿي. | احسان، مونکي نه
 نه ڪو نه ٿي؟ مون توڻي ڪڏهن ڪن انڪار
 ڪيو، پر ڏک سڀ ۾ آءُ سمجهان. حال منهنجي ڏند ڏند
 انهيءَ کان مونکي عار ٿي وئي. اسين هڪ نئي
 کان پري رهي بي هڪ ٻئي غمگسار ٿي سگهونٿا.
 احسان: شمسي، بهادر شمسي، مون اڄ ڏٺو ته

دلسوزي پيا آهي، انسانيت پيا آهي. پنهنجي اميءَ
عني غاڻر — مونکي قبول آهي، شمسي. آءٌ توکي
عال هن باري ۾ ڪجهه به نه چوندس، پر شوق ڏکڙو.

شمسي: هاڻو، احسان؟

احسان: ته تون به مونکي ڏک سک ۾ پنهنجو
حال محرم ڪري سمجهيندين؟ پنهنجي ڏاڏو جو
ڪجهه مونکي به ڪٿڻ ڏيندين؟ [شمسي کيس ڏٺو
ڏيئي، ڪنڌ جهڪائي ٿي ڇڏي. احسان ڏانهن
لهاري] پر آءٌ نااميد اچا به نه آهيان. سايڊ —
وقت پئي —

شمسي: [بلڪل آهستو، خيال ۾] هاڻو، سايڊ.
پر نيسٽائين اسين مٿ ھڪ ٻئي جا سڃا رهيئ ۽ ديسر
ٿي رهنداسين. [احسان شمسيءَ کي پاڻ ڏانهن ڪڍي
ٿو، شمسي وڌي اڳڀرو ٿي ٿئي.]

[مٿان ڳاڻڻ جو ٻهڪو دلسوز آواز پيو اچي.

ٻئي وڏي ميز وٽ لا لين. احسان ميز کي

ٻا ڏٺي ٿو پيهي، ۽ شمسي پيهه جو مٿو سندس

ڪلهي تي رکي پيهي آهي. ٻئي پنهنجن

ٽي عيالن ۾ مڃو آهي، سندن چهرن مان

روحانيت پيئي نڪي.]

شمسي: [تمام آهستو] احسان!

احسان: هائو، شمسي!

شمسي: ساز جو به آواز ڪئن نه دل کي چڪي ٿو!

احسان: هائو، شمسي.

[راڳ ۾ مٿي پورو ٿو ٿئي. ڪن بلڪل مات ٿي

وڃي ٿي.]

شمسي: احسان!

احسان: هائو، شمسي!

شمسي: [ڌرمي] ڪلهه تو جيڪو ڪتاب مون کي

ڏنو، انهيءَ ۾ مون هڪ غزل پڙهيو. اسانجي حال جي

موافق آهي. ٻڌايانءَ؟

احسان: هائو شمسي.

شمسي جهلي جهلي، سوز ڀري آواز ۾ ڳائي ٿي.

اُٿي ٿئي، ڀرائين ٿي احسان جي ڪلهي تي

ليٽيل آهي.]

شمسي: [جهلي جهلي، تمام آهستو]

دلبر کان ڊڄي پنهنجي، ديوانو هجي اهڙو!

چوگرد ڦري پنهنجي، ديوانو هجي اهڙو!

آء دل کان پڇان نه پڇي، دل تي اچي بونگان،
 بنگانو هجي اهو رو، پروانو هجي اهڙو!*

[ڪن مات.]

احسان: [پهرين وانگر] شمسي!

شمسي: هائو احسان!

احسان: باقي ٽڪرو آءُ ٻڌايان؟

شمسي: هائو احسان.

[احسان به اٿڻ کانسواءِ تمام آهستو، عزل جو

باقي ٽڪر ڳائي ٿو.]

احسان: عالم کي خرابات آءُ سمجهائون، فلڪ کي چار،

ميخانو هجي اهڙو، پيمانو هجي اهڙو!

جوهر جو رکي ذاتي، مفلس نه ٿي گذهين،

سو آهي غني، جنهنوت دردائو هجي اهڙو!*

[پئي گڏجي.]

هوگرد ڦري پنهنجي، پروانو هجي اهڙو!

دلبر کان ڊڄي پنهنجي، ديوانو هجي اهڙو!

[ڪن مات. احسان به شمسي انهن ئي بيٺا آهن.]

هي عزل موهن دور ميرزا قليچ بيگ صاحب جي

هڪڙي اڻ ڇپيل ٺاٽ مان ورتل آهي. ٺٽو ديباچو.

اندران بتول جو آواز ٿو اچي: |

بول: | اندران سڏي | شمسي.

[شمسي پاڻ ڇڏائي، به ٿي قدم وڃي، ويٺ
 موني ٿي، ۽ هٿ احسان جي هٿ ۾ ٿي ڏئي.
 احسان سندس هٿ وٺي چمي ٿو. شمسي
 پنهنجو هٿ آهستي ڇڏائي، ڏرو هيٺ
 ٺهاري، پوءِ اوچتو ئي پنهنجي دگهيڙيل ناهن
 سان احسان جو ڪنڊ جهڪائي، سندس
 پيشانيءَ تي ٽڪڙو ٽڪڙو چمي ڏيئي، ٻڪڙو
 اندر هلي ٿي وڃي. احسان ڪنڊ هيٺ
 جهڪايو، پيشانيءَ تي هٿ ڏيو، ٿيندڙندڙ،
 ٺاهڻ ڪري ٿو وڃي.]

دفيق: | جو آئي ٻينو آهي | اسرار! عجب اسرار!

رومي دروازي ڏانهن ٺاهڻ وائين ٿي ٻينو
 آهي ۽ شمسي اندران ڊاڪيون ٽپي اچي ٿي،
 ۽ ڏاڪڙا واري ناسي لنگهي ٿي وڃي.]

رومي ڏاڪيون ڏٺيون ۽ چيو: | احسان ٻا فرشتا!
 ۽ شمسي اڃا ڏاڪڙا واري درويشي آهي ته
 اندران بتول جو ڊاڪيون ٽپي، شمسي وانگر

پر آهستو آهستو، ڏاڪڻ واري پاسي کان نڪري
 ٿي وڃي. رفيق کيس روڪڻ لاءِ قدم به
 وڌي ٿو، پر زبان ٿئي اڪليس. جڏهين
 نول نڪري ٿي وڃي ته رفيق کانئس اب
 ڏهه قدم پٺ ٿي آهي. ا

رفيق: [ڏرو ترسي] منهنجي آزاريل
 بتول، منهنجي ڏکويل نول. [هٿ ڊگهيڙي، روئندو.]
 برابر فرستا! السائن سڪل م ڇرستا! [ڳوڏن ۽ جهڪي،
 اڌ روئندو ۽ ڏاڍيان] پاڪ آهي اها خاڪ، جنهنڪي
 اوهانجي قدم بوسي حاصل ٿي! [زمين چمي ٿو.]

[پڙو و اُمالڪ ڪري ٿو.]

پئي ۽ ٿئي باب
 جي وچ ۾ پڇڻ مٿن
 کان وڌيڪ رخصت
 هڻوڻ نه ٿي.

باب ٽيون

ساڳئو ڏيکاءُ

[نندي کلڻ تي رفيق اچي آئين ٿي هڻو جهڪايو
بت هر پيو آهي، جئن ٻئي باب ۾ ٻڌي ڪرڻ
وقت نظر تي آيو. ڏرو ترسي، سر مٽي
کڻي ٿو.]

رفيق: [اٿي] فرشتا! مرستا! انساني شڪل ۾
فرشتا! [خيال ۾، اڳيان اچي] اڄ هنن اکين ڪهڙا
ڪهڙا اعتبار ۾ نه اچڻ جهڙا حادثا ڏنا آهن! ڀلائي،
ٻرائي، عتاب، ثواب! [اڳتي وڌي] بيمشڪ، دنيا
هڪ طوماني درياھ آهي، جنهنجي خومناڪ لهرن تي
سج جي روشني پنهنجا ڪرڻا ڊارڻي، انسان کي
ڪهڙا نه عجيب غريب تماشا ڏيکاري ٿي! ڀر ڪروڪ
محببت، متلائي، انساني، ارا آهن، دل ۾ مردڙن
دل ۾ نه تمام، سرتي ۾ نه! سو واپس ڏسڻ ۾ آيو
پالڻين ته اهي اهرن کيس ڏاڍو ڏاڍا ٿي پيدا
ٿيون. [ڪورسيءَ وٽ اچي] ان موڪي معلوم ٿيو ته
اکين هوندي به دنيا انڌي آهي. بتول، منهنجي

آزاديل ستول، پنهنجي ڏکويل بتول، دنيا ۾ ڌڻي
 غير ته قدرت پنهنجو ڪمن امتحان ورتو! جتان ٿي
 ڪهڙي سڌ ته تشدير ڪهڙي بيان ڪ باهه ۾ لنگهائين
 تنهنجي پوک ڪئي! دنيا! دنيا! ظالم ڪاري دنيا!
 بيرحم آهيري دنيا! — هن بيوس، بيگناهه ڀائيرڻي ۾
 آڪيري ڪي آڱه لڳائي، کيس بي گهر بند ٿي ڪوڙ
 کان توکين ڪسايو. هاڻي ڀلا اها مٺ توکي چوڻي
 اچي، جو هي جو سندس قيد، انهيءَ ڪي به آڪيري
 جيان باهه ڏيئي برباد ڪرين؟ [ڪرسيءَ تي ويهي
 ٿو رهي، مٿو هٿن ۾ اٿس.]

[ڏاڪو واري پاسي کان بتول تان ڪٽي اچي
 ٿي. سندس نظر پري کانئي رفيق تي پوي
 ٿي.]

بتول: [ترديد ۾ اچي] اءِ جي ڪي سمجه ۾ آهه؟
 آهيو؟

رفيق: هاڻو. مان همراه آيو هون ٿو.
 بتول: ٻيو ڪجهه ڪهي؟
 رفيق: همراه اچي ته پوءِ.

بتول ذرو اٻٽي وڌي، وري ڏانهس گهور سان
 نڀاري ٿي. منجهيل نظر تي اچي، ۽ منهنجي
 منهن تي هٿ تي ڦيرائي، حق سندس وڃي
 کيس ڪوڙي شڪل پيو ڏيکاري. پوءِ آهستو
 آهستو هلي ٿي وڃي. سندس وڃڻ کانپوءِ
 رفيق اُٿي کيس سڏڻ جي ڪوشش ٿو ڪري،
 پر زبان نٿي اُڪلس. رفيق اندرئين دروازي
 ڏانهن نهاريندو بيٺو ئي آهي، ته ڏاڪڻواري
 پاسي کان ڪلڻ ۽ ڳالهائڻ جو آواز ٿو اچي، جو
 ٻڌندي ئي رفيق ويهي ٿو رهي. يارو ۽ رمز
 اچن ٿا.]

رمز: [ايندي] هان، وٽ هيءَ ٿاڙي، [ٿاڙي
 ٿا هٿن] اهو سودو ٿيو هاڻ ٻڪو. پر اهو ڪم اڄ
 رات جو ئي ٿيڻ گهرجي.

يارو: نه، رمز سٺ، اهو ڪم صبح جو
 ٿيندو. ”کيا خوب سودا ٿيندي، اس هان به ڏي،
 اس هان به لي!“ [کلي ٿو.]

رمز: سڀاڻي تي وري ڇو ٿو رکين؟ اسن جو
 ٻڌ ٿو ٿيندو ڇا؟ ناسيا اٿم، انهن کان به سوڀا
 ڏيندو سڳين.

يارو: نه ڙي! رمزو سين، تنهنجي زبان تي
 آهي سون جو سڪو! پر اچئي رات هيءَ قصو ٿئي،
 اهو مجال آهي. بيون، ته نالي جو نڪاح ته پڙهائبو.
 جهڙي آهي ماءُ، تهڙي آهي ڌيءُ. ائين ئي قبول
 ڪندون ٿي ڪين؛ باقي نڪاح ۾ سو ماري به مچائين؛
 ۽ وري — وري — خلی ته چوريءَ کي پنهنجي ڌيءَ
 ڪري ٿي ليکي! آخر پنهنجي به آبرو —

رمزو: مون سمجهبو. پر اڄ رات ئي نڪاح ٿيو
 ٿي سگهي ڇا؟

يارو: اڄ رات ڇڏ نه آءُ ڪين سمجهايان. ڪم،
 سياڻي صبح جو قاضي گواد ڪو نائي، پوءِ ته سنداسين.
 رمين: [عجب ۾، پاڻ مهاڙو] هان!

رمزو: چڱو، پر —

يارو: نه، نه، بيو اڪوئون نه ڪر. اڳ مون
 وعدو نه ٿا ڏيان؟ ڇا؟ ڇا؟ مون کي پئسي جو ڪم
 به آهي، سو سڄو راجار کي پائي ڏيو. هاڻ هل نه
 گهڙي اڌ ڪٿي هل ڏاڍو وندرايون. هڪ به جاءِ
 سمجهير نه سهين.

رمزو: [نرسي] چڱو هل. پر منهنجي دل نه ديواني ٿي چڪي آهي.

يارو: [کيس پنيءَ تي هٿ هڻي] واه ڏي رمزو سين! هل ته تنهنجي ديواني دل کي هوش ۾ آڻيون. [نڪري ٿا وڃن.]

رفيق: [خيال ۾، ٽڪڙو | حرص، اهو حرص آهي جو بشر کي خوار ٿو ڪري؛ هن بيگناهه دنيا ۾ کيس گنهگار ٿو ڪري. خود خلطهه به انهيءَ کان باز نه رهيو! جيڪڏهن آدم جي طمع نه ڪري ها ته اڄ خلق جي آزار ۾ گرفتار ڇو هجي ها؟ — نڪاح! صبح جو نڪاح! ڏسجي ڪئن تو اهو نڪاح ٿئي. [خيال ۾ پئجي ٿو وڃي.]

[لطيف، وڏو ڪوٽ پيل اٿس، جنهن ۾ منهن لڪايو، چورن جيان هيڏانهن هوڏانهن نهاريندو، اندر لنگهي ٿو اچي. اندر اچي، ليٽو پائي، ٻاهرئين در مان رستي تي لهاري رهيو آهي ته ڏاڪو واري پاسي کان شمسي گلاس ۽ دسترخوان کڻي ٿي اچي، سندس نظر لطيف تي پوي ٿي، جو پٺيو ويٺو آهي.]

شمسي: لطيف کي دس ٻيون اي رهي لطيف!

لطيف: ٺٺو! [ڏانهس اسان ڏي ڏيکاري ٿو]

پڌايرائي ٿي نه؟

شمسي: [ڏانهس ڇٽائي ٺهاري ٿو]

لطيف: چڱو ته پوءِ جلد ڪري نه ڏيکاري ٿو.

ٺڪري هليون.

شمسي: ڇا اها ڏانهس ڇٽائي ٻيئي ٺهاري ٿي.

صبر، هي رهي امان.

[شمسي هلي ٿي وڃي. لطيف کيس مٿي

وڃي ٿو، ڇا اها ڏانهس ڇٽائي ٺهاري ٿي وڃي ٿو.

ڌري بعد شمسي موٽي ٿي. هڪ ٻي آهي

۽ ٻي آهي ۽ ڪري وڃي ٿو. ڪري، ڪري،

آهي وڃي، آهي ڏانهس ڇٽائي ٺهاري ٿي.

آهي. لطيف ڏانهس ڇٽائي ٺهاري ٿي.

شمسي: [وار کولي] ٺو، ٺو، ٺو، ٺو؟

لطيف: [ڏانهس ٺهاري ٿو] ڪا وڃي

هي ڇا ٿي ڪري؟ هي ٺو، ٺو، ٺو، ٺو؟

شمسي: [ٺو، ٺو، ٺو، ٺو، ٺو، ٺو، ٺو، ٺو]

وار ٺهاري ٿي يا ٺو، ٺو، ٺو، ٺو، ٺو، ٺو، ٺو، ٺو

وري نه نشي پر آهين؟ توکي پاڻ چوندي مونکي سر نه
تو اتي.

لطيف: ۽ تون پاڻ هن ٿاڻي اهڙي حالت هلي
رهي آهين، جو توکي ڀيڻ چوندي مونکي سر نه
اچي وڃي!

شمسي: [وار چوڙي، مُشڪي] ڇو، ڪهڙي
هلب هلي رهي آهين؟

لطيف: شمسي توکي ڪا سڌ ٻويهي نه تون هي
هار سينگار ڪري پاڻکي بوهي ڀرتي وڃهين؟ بجائين
ڪاڏ ٿي نه هتي تون وڃڻ جي واٽ پر آهين؟

شمسي: [آهستو] ائين نه ائين ئي سهڻا! ٻيو نه
جنم اسانجي ائيءَ ڏهن ورهيه گذر ڪيو، اڄ آڻ نه
گذاري، سگهائڻي. پر لطيف، تون ناڻا پهنجي سر
ڪهڙي زندگي ٿو سر ڪرين، ٻيو مونکي نه ڪو صلاح
ڏيڻ آيو آهين؟

لطيف: [ڪاوڙجي] شمسي!

شمسي: [مشڪي] تون ڀلي ٿي. آڻ نه سچ
ٿي جوان، هاڻي ٻڌ، اميءَ مونسان ڳالهه ڪئي،
پر ائيءَ مونکي نوسان هلائو نيمت ڪونهي.

لطيف: ٻار ڪا نه هئندڙ؟ اتي واکي جي واس
پر ئي رهندڙ؟

شمسي: اترسي | لطيف، انسان جو ٻيو نون مرض
رايو نه ڪونهي ته خود پنهنجيءَ جند جي ڪري،
زندگيءَ جي ڪاميابي ڪنهن پيءُ ڳالهه ۾ سڀايل آهي.
[مشڪي] پر تو جهڙو اها ڳالهه ڪئن سمجهي سگهندو!
لطيف: [جهلي جهلي] نه شمسي، آءٌ سمجهي
سگهان ٿو. پر امي ته اسان سان هلا لاء تيار هئي.

شمسي: ڪيڏانهن هلي؟ اڃا ڪيتري ننڍائي
سر تي کڻي؟ هي جيڪي مات ميٽ ۾ سهي ويهي،
اهو بس نه آهي ڇا؟ لوڪ نه کيس يارو۽ جي ٺڪج نه
ڦاڻ ڪري ٿا سمجهن. [لطيف خيال ۾ آهي.] نه لمب،
تندڙ هٿڻي رنگ ڏيکاريا، اڃا به ڀل نه ٿي سگهي
وٽس اهي ڏياري. تندڙ کان ٻي ٻي ٻي
خوش ڪندڙ آهي.

لطيف: ٻار ٻار ٻي ٻي؟

شمسي: آءٌ واکي نه ٿو ٻڌي. ٻي ٻي
ڪري. واکي ٻڌڻي واکي ٻڌڻي واکي ٻڌڻي
جاء اميءَ وٽ ئي آهي.

[اٺي بتول اندران اچي ٿي.]

لطيف: [بتول کي اندران ايندو ڏسي] امي،
امي، هن کي ڇا ٿيو آهي؟ هلڻ کان انڪاري ٿي
بيٺي آهي.

بتول: اندر اچ، ڏرو نروسي! مون لطيف،
تو کي اڻڀليو آهي ڇو؟ سمسي، جي دل کي آڻ سمجهي
ٿئي سگهان. اڄ ڇو رهي، سڀني، ٻالهه کان به
انڪار ڪيو آهي.

لطيف: ڪيرن ٻانه؟

بتول: [سمسي، ڏانهن ٺهاري] احسان، ڇوڙي
نيڪ نيم پي آڄ موندبي آهي.

لطيف: [ڏک ۽ ڪاوڙ ۾] سمسي، توکي ٿيو ڇا
آهي؟

سمسي: [احسان جو نالو ٻڌي، زياده سهي ٿئي
سگهي. اوچتو ڦٽي ڦٽي ڪري، لطيف ڏانهن ٺهاري،
ڌاريندڙ آواز ۾] لطيف، بس ڪر. تون منهنجو ڀاءُ
آهين، نه سر ڪردو. هونءِ نه جيڪر آڻ توکي پنهنجو
وڏو مائٽ ڪري سمجهان، پر گهر ڇڏي ٻڄاڻان تون
اسان سان بار ڪهڙا هليو آهين، جو هنئن ٿو اسان تي.

مگر انہیں؟ ہنسنے لگی۔ منہ ہانک کر یہاں سے
 گری۔ سچویتی یہ تو؟ [روٹی آئی۔]

لطیف: اب تک زمائی و سان آتا نہ ہو تو صرف
 تنہائی پلے جی خاطر۔

سمس: اروٹی ڈاڈاں! ہنسنے لگی۔ پلے لڑکے سے
 مبارک تو کی کاہوں۔ توں لکھو تو عمو آہیں نہ آئے۔
 بعد اگر پچاٹاں: توں سچویتی کمالی تو کاٹھیں نہ آئے
 یہ لہو چو سب لکھیں۔ [اروٹی آئی۔ آئے جگتی۔ تو
 سمجھاٹیں نہ منہ منہ تو اروٹی خاطر آئے۔]

لطیف: البتہ کھڑے سمس، توکی کھڑی
 شہر نہ ہٹی دھڑ م توکی کھڑے جو کو؟ توکی کھڑی
 شہر نہ یارو کھیر؟ اسی، تن کی سمجھاٹیں تیں؟ تن
 کی دنیا سے کھڑے شہر؟

سمس: [روٹی، برتاؤ سمجھاٹیں] توکی دل سے
 کھڑے شہر؟ اندر و دو دنیا ہو، کھڑے دل ہو؟
 وڈی دل، کھڑے دنیا؟

پتال: [سمس سے ہنس کر، منہ پھرائی] سمجھ
 دی، ڈک سک جو مدار دل ہے، نہ دنیا ہے۔

لطیف: آڈھن توں کھیں تلمدین؟

شمسي: [آئي، ڏس مان ڇا ٿي ٿو؟]

لڏي: انهيءَ عرامشور جي ڳوٺ ۾ ڪي رهندڙ؟

شمسي: [پٺ ورائي]: مٿي وڃي واپس آئي

رهندڙ بس. پنهنجي مالڪ ڀاڱا آهيان.

لطيف: ۽ امي، تون؟

بتول: [شمسيءَ ڏانهن نھاري، ڄا ڪنڌ هيٺ

ڪيو، پٺي ڀيڻي آهي.] لطيف، [ٻانهن سندس

ڪلهي تي رکي، کيس پاسي تي ڪري] هنڌ ٽون

وڃ. سڀا ٿي وري اچي. شمسيءَ کي آءُ ڀاڱا سمجهائي

قبول ٿي ڪرايان. [قدم به ٻاهرئين دروازي ڏانهن

وڌي] شانس، هنڌ وڃي سمهي آرامي ٿي. دروازي،

ٽپي وئي ٿي وڃي. لطيف ڪنڌ هيٺ ڪيو،

هٿ جهنڊن ٽڪري ٿو وڃي. بتول شمسيءَ ڏانهن

هٽي آئي، ڇا اڪيون آڻيندي، اندر وڃي ڪري

ٿي. سڏي [شمسي.

شمسي: [اڪيون آڻي، پٺي ڀيڻي آهي.]

بتول: [ٿرڊڪ وٽ کيس ڳرائڻي ٻائي] ڏي

پنهنجي دل کي مون اڄ سمجهيو. شمسي ماڻ ڪيو،

ڪنڌ جهڪايو ٻيڻي آهي. [توکي احسان—

خوني

شمسي: [بتول جي وات تي هٿ ڏيئي] سش!
 بس امي، اها ڳالهه ٿي چڪي. [بتول کي پاڪر ۾
 وٺي، اندر ٿي وڃي.]

رفيق: ”انڌير وڏو دنيا، ڪين دل جو؟ وڏي
 دل، ڪين دنيا؟“ بس هن ٻڃا ٿان سنو ٻڌو ٿئي.
 [اندرئين در ڏانهن وڌي تون رفيق تي نظر ٿي پئيس،
 ۽ ڏانهس اچي تون. وري به البت نشي ۾ ٿولڳي. آ
 لطيف: [نرديڪ اچي] ڙي! تون اڃا هتي
 ويٺو آهين؟

رفيق: هائو، ڪنهنجي انتظار ۾ آهيان.
 لطيف: [سندس سامهون ڪرسيءَ تي ويهي،
 ڏند پيڙي] هون —! مون کي به ڪنهنجو انتظار آهي.
 رفيق: [کيس پوري هوش ۾ نه ڏسي] ڪنهنجو؟
 لطيف: سش! [پوڌاري نهاري آهستي آهستي
 جو، چووري مون کي ڪڍهن ڪين ملندو!
 رفيق: ڇا!

لطيف: ”ڇا!“ — پٽ به نه آيو بيءَ جهڙو
 نڪرندو! غير الٽي — ڀلا تنهنجو نالو ڇا؟
 رفيق: آءٌ نه هتي مسافر آهيان.

• لطيف: مسافر، هائو پراپر مسافر. [کيسي مان شراب جي شيشي ڪڍي] مسافر وٽ. [رفيق ٺاڪار ٿو ڪري] نه؟ چڱو تڏهن — [پئي، شيشي بند ڪري وڌي کيسي ۾ وجهي] مسافر، هائو مسافر. خبر آئيئي ته منهنجو لي، ڪير هو؟ نه ڏي! ڪير آهي؟ ڇو جو ڪمبخت ايتا چيو آهي.

رميق: اها پاڻ سنڀالي، ڪير آهي؟

لطيف: سون! سونجي، سون سون ڪيو هوائين. هنئر چنر ٿيپ جي سزا سونجي.

رفيق: اهو؟ آءُ — آءُ — ڪيس سڃاڻان.

لطيف: [سندس ٻانڀن کان جڙي] ڇا چيئي؟

رفيق: مون — مون — پيو نه مون جيل ۾ سوني ڏنا آهن، جي چنر ٿيپ —

لطيف: [شڪر] سر ڪئن؟ [ڏانهس گهور سان ٿو ٺهاري.]

رميق: آءُ — آءُ — پاڻ جيل مان ٿو اچان.

لطيف: ڇا تون — [چٽائي ٺهاري] نه، شڪل ته اھري ڪا نه آئيئي. تون ضرور جيل جو ملازم هوندين.

دشمن : اٽڪرو اٽڪو ڪندو.

لطيف : اسوي اٽڪو ٿاڻو ٿوڪي ٿاڻو نه
سهين نه عورس کي ڪندا ٻيا آهن.

رفيق : اٽڪل دلسوز ۽ ڏاريندڙ آواز ۾
عنهنجو لطيف ٿي اٿر ٿيندو رهي [ٻيا ڪندا آهن !
ٻالھ ٿي نه سچ ! چيل ڪافي ۾ غولي ۽ جو حال ڪيوان
کان به بدتر آهي. ڏينهن رات اڪيلي ۽ ڪوئي ۽ ۾ نه
سچو نه سائي ۽ رڌن ۾ شرم ۽ سون ۾ ڏنگير ۽ شين ۾
هٿ ڪڙيون ۽ — توبه —

لطيف : [ڏرو ڏکي] سچ !

رفيق : هاڻو چيل جي زندگي ڪهڙو مصيبت
جو ٿڪر آهي. انهي بابت انهن کان پڇي جي اٿي ڪجهه
وقت ڪاٿي آيا آهن. غليط، ڳوٺين ۽ هڙا ڪهڙا
ڪرڻا ۽ ڪيوانن جيان اٿڻو ويهڻو ۽ ٺلي جي عوص
نمبر سان ڪارڻو ۽ دنيا جي اصل خبر نه پوئي ۽
غولي ۽ ٻيا حال اهڙا ٿا ٿين. جو بيمت ديوانو ٿيو پوي.
غولي ! غولي ! اهي کان وڌيڪ ڪمبخت انسان
دنيا ۾ آهيئي ڪونه. دنيا جي ساري مصيبت سر
ٿي ڪٿجي نه اهو بهتر آهي. انهيءَ کان جو غولي ٿي

ساري عمر حُري ئي قبر ۾ داخل رهي. سل ڪو
نٿي ڏسڻ ۾ آيو. هي تهمت هبت نه آهي!

لطيف هي سڀ خيال ڏيئي پي ٻڌو آهي،
۽ اڏڻشيلي حالت ۾ به منس وڏو اثر ٿو
ٿئي. اکيون ساهڻون ڪپايون، جبال ۾ ويٺو
آهي. رعب ۾ ڏانهس ڏور سان ٻيو نهاري.
رفيق: [ڏانهس ڇٽائي نهاري، مطبوطيءَ سان]
جو جوانمرد، خونيءَ جو حال ٻڌي، توکي ڏپ ڇو
وٺي ويو آهي؟

لطيف: سمجھ، خونيءَ جو حال اهو ٿو ٿئي؟
رفيق: سمجھ، حال اهو ٿو ٿئي. [اوچتو لطيف
حي ڪوٽ مان لڪل چري ڪڍي] ڇو، هيءَ ڇا
آهي؟

لطيف: [پير ڪري، اٿي اُٿي، نه، آءُ خون
ڪونه ڪندس.

رفيق: خون! — يا خدا — ڪنهن جو خون؟
لطيف: يارو، ٻو! — مون نه ماءُ ۽ پيءُ جي
سلامتيءَ سانگي — [ڏسي ٿو ۽ ڏاند ڪرڻي ٿو].

رفيق: متان ائين ڪيو اٿيئي، — لطيف!

لطيف: اوري چرڪ پري! ڇا! منهنجو نالو
تو کي ڪٿان آيو؟

رفيق: ڊپ نه ڪر. آءُ تنهنجو خير خواه
آهيان. تنهنجي ماءُ ۽ پيءُ جي ڏکڻ جي به مون کي
سڀ خبر پيئي آهي. لطيف آءُ توکي ايترو به ڄاڻايان تو
نه تنهنجو پيءُ خوني نه آهي —

لطيف: [ٽپ ڏيئي اٿي] هان!

رفيق: هو بيگناه ثابت ٿيو، ۽ اڄ صبح جو جيل

مان آزاد ڪيو ويو.

لطيف: هان! بابو بيگناه ۽ هاڻي آزاد! يا خدا —
يا خدا — ۽ پيءُ کي خوني سمجهي آءُ به خون ڪرڻ
لاءِ تيار ٿيو هوس! سندس نالي کي ذري گهٽ ناع
ڏنو هوم! [منهن هڻڻ ۾ ٿو لڪائي.]

رفيق: [اٿي کيس ڀاڙ ۾ ٿو وٺي] پيئي ٿيو
سو ٿيو. تون هٿ ۾ ڪٿي ورتو. آءُ توکي وعدو
ٿو ڏيان ته سڀاڻي سڄو ٿو ٿي، تنهنجي ماءُ ۽ پيءُ کي
وٺي، تنهنجو پيءُ توکي اچي ملندو، ۽ سڀ توهان
گڏجي رنگون ڏاندا.

لطيف: [سندس هٽ کان جهاي] سچ؟

رفيق: ضرور! اهو منهنجو پڪو وعدو آهي.
هنر تون وڃي آرامي ٿي.

[لطيف ڏانهس نهاري، پوءِ سندس هٽ چمي
ٺڪري ٿو وڃي. رفيق ڏرو ترسي، جوش ۾] يا خدا!
پيءُ کي سچ پچ خوني سمجهي پاڻ به خون ٿي ڪيائين!
ويچارو غريب! سهي سهي آخر ڪيترو سهندو!
شڪر — شڪر — [ڪنڌ جهڪائي خيال ۾ پئجي ٿو
وڃي.]

[بتول اندران اچي، پهرين ٻاهر يون در تي
بندي. پوءِ ٻئي وسانڪڙ ٿي اچي نه سندس
نظر رفيق تي پئي ٿي.]

بتول: [عجب ۾] اوهانجو همراه اڃا نه آيو؟

رفيق: نه، پر هاڻي پهتو ڪوي.

بتول: هاڻي اوهان کي ٻاهر ٽرسٽو ٻوندو. دڪان
بند ڪرڻ جو وقت ٿيو آهي. [موٽي در کولڻ وڃي
ٿي نه رفيق سدس ٿو.]

رفيق: بتول! [بتول جا پير زمين ۾ کڻي ٿا وڃن
۽ دل تي هٽ رکي ٽڪڙو ٽڪڙو ساه ٿي کڻي.] بتول!

بتول: [آهستو پنتي نهارې] يا خدا! تڏهن ڇا
منهنجو شڪ سڄو آهي!

رفيق: بتول، توهون ڪي سڃاڻو؟

بتول: اڌ دل ٻئي اڌ کي ڪئن نه سڃاڻندي.

[لنگڙو] ٻر تون ڪئن ڏسڻ؟ ڪئن بهتڻ؟
رفيق: اهي ڳالهائون ٻيو. بتول آءُ بيگناهه ثابت
ٿيو آهيان.

بتول: ٻيگناهه! ٻيگناهه! اءِ منهنجا خدا! رفيق،
منهنجي ٻي ايمان دل ٻر تون وري نشين سر ايمان ٿو
وڃهين. آءُ نه سمجھ ٿو ڪي ڇو ڪي خود خدا جي
خدائيءَ جي منڪر ٿي چڪي هيس. اهو سمجهي
ڪيئن ٿي سگهيس ته تو جهڙو فرشتو صفت انسان خون
ڪئن ڪندو. رفيق — رفيق —

رفيق: [کيس پاڪ ڀر وٺي] اهي ڳالهائون ٻيو.
هنن اسان کي جهٽ هٿان نڪري هلاڻ گهرجي. صبح
تائين به ترسڻ شمسيءَ لاءِ خوفائتو آهي.

بتول: ڇا؟ — [ٻاهر در تي لڪڻ جو آواز ٿو ٿئي].

آواز: [باغران] در کول!

بتول: [ڊڄي] هيءُ ته اچي پهتو!

رفيق: ڪير، ڀارو؟

بتول: هاڻو.

رفيق: [ڪاوڙ ۾] چڱو، اچڻ ڏينس.

بتول: [سخت ڊپ ۽ بي آراميءَ ۾] نه، نه،
 توکي خبر ناهي ته ڪهڙو خوفناڪ شخص آهي. تون
 ڪمزور آهين، توکي ڪو نقصان نه رسائي. [در تي
 وري نڪاءُ ٿو ٿئي.] رفيق، خدا جي خاطر، منهنجي
 خاطر، حال ڪٿي لکي ويهه. [هيڏانهن هوڏانهن
 نھاري، ڏاکڻ واري پاسي اشارو ڪري] اچهو
 هيڏانهن. ڏاکڻ جي هيٺان جلاڻو ڪاٺين جي پري
 پئي آهي، تنهنجي پٺيان لکي ويهه. آءُ اچهو ٿي
 ڪنهن نه ڪنهن بهائي ٻاهر ڪڍانس. [کيس پاڪر ۾
 جهلي ڏاکڻ واري پاسي ڏانهن وٺي] اسين هنئر ٿي
 هتان نڪري هلنداسين. وات تان اعسان ۽ لطيف
 کي به سڏيندا هلنداسين. او منهنجا خدا! منهنجا بند
 نيٺ تو خلاص ڪيا! او منهنجي نيٺ ٻڏي! منهنجي
 الله منهنجي ٻڏي، منهنجي ٻڏي!

[رفيق جوش ۾ آهي پر مات ميٺ ۾ ڏاکڻ

جي هيٺان اندر لنگهي ٿو وڃي.]

يارو: [باهران] جلد تي ڏي! ٻني بيٺي منهنجي
 ۽ ٻيخ تي نڪري ويٺي آهي.

[بتول باهريون در کولي ٿي، يارو لنگهي
 اندر ٿو اچي. هٿ ۾ لڪڻ اٿس.]

يارو: [ڪاوڙ ۾، در وٽانئي] هيتري دير ڇو
 لائيءَ: ڪو ٻينو مٿي دوس ڇا! [بتول ماٺ ڪيو
 ڪنڌ جهڪايو بيٺي آهي.] سمي ڪٿي!

بتول: اندر سمڙي بيٺي آهي.

يارو: وڃ، وڃي اتاري اچينس.

بتول: هن مهل!

يارو: هاڻو. سندس لڪاڇ جو بندوبست
 سڀ تيار آهي.

بتول: نڪاڇ! ڪنهن سان؟

يارو: رمزوسيت سان. صبح واريءَ گاڏيءَ
 ۾ شمسيءَ کي ساڻس روانو ٿيو آهي.

بتول: ڇا! — نه، نه. [بلڪل بي آرام نظر
 ٿي اچي.]

يارو: [ڏنڌ پڙهي] ”نه، نه“ جو آهي پڻهن

جي صاحبي! ڏهه ورهيه ساندھ ڪارايو پياريو اٿمانس؛
 نپائي وڌو ڪيو مانس؛ مٿس هيٿرو سارو خرچ ڪيو
 اٿم؛ ۽ هن ضرورت جي وقت، ڇا مونکي ڪم به
 ڪان ايندي!

بتول: ضرورت؟ ڪهڙي ضرورت؟

يارو: توکي ڪهڙي خبر! تون ته کائي پي
 آرام ڪرڻ واري! هنئر آءُ قرض ۾ ايترو ٻڌل آهيان،
 جو ڏينهن ۾ به پئسا نه ڀريو ته لهڻيدار ويهاريندم جيل
 ۾. قسمت سان رمزو سيٺ ملي ويو، جنهن شمسيءَ
 سان نڪاح پونديئي ڏهه هزار ڏيڻا ڪيا آهن.

بتول: [ڪاوڙ ۽ خوف ۾] نه، نه، ائين
 ڪڏهن نه ٿيندو.

يارو: ڇو؟ ٻڪ مرڻ کان اڇايومانءَ تنهنجو
 بدلو ٿي ڏين ڇا؟ لوڪ نه شمسيءَ کي وري به
 منهنجي ڏيءَ ٿا سمجهن، سو تون وري ڇا ڪري
 سگهندئين! وڃ، وٺي اچينس. رمزو سيٺ ٻاهر
 ترسيو بيٺو آهي. — ڇا، ٿئي وڃين؟ — ڇڱو، تڏهن
 هاڻ ڏس تماشو.

پاڻ اندر وڃڻ جي ڪريڻو پر بتول سامهون
ٿي کيس روڪي ٿي.]

يارو: [لٽ هڻي! چل، هٽ!]

بتول: نه، نه!

يارو: [ٻانهن کان جهلي هٽائي] مڇوانءِ ٿو

هٽ، نه نه —

[بتول لٽي هڻي ۽ يارو ڏند پيڙي لڪڻ سان

کيس ماري ٿو. بتول جي ڪيڪ تي

رفيق ڏاڪڻ جي هيٺان آهستو ٻاهر ٿو لٿي.

سندس هٿ ۾ ڪهاڙي آهي. يارو ۽ جي

ڏانهس پٺ آهي. يارو بتول کي لڪڻ

سان پيو ماري.]

بتول: [رفيق کي وڌندو ڏسي] نه، نه! —

مٿان! — يا خدا —

[رفيق آهستو آهستو وڌي ڪهاڙي ورائي

يارو ۽ جي مٿي ۾ ٿو هڻي. بتول خوفناڪ

ڪيڪ ٿي ڪري. يارو ڪري ٿو پوي.]

[پورو آمالڪ ڪم ۾ ٿو.]

Printed by K. T. Shahani at the Educational Printing
Press Kutchery Road Karachi, and Published
by Valiram Ailmal and H. B. Advani
Joint Hon: Secretaries Tngore Dramatic Club
Hyderabad (Sind)

نالو : صاحب خان ميراڻي

ولد : بهادر علي

ادبي نالو : سورھ ميراڻي

جنم : 08.04.1975

جنم هنڌ : ڳوٺ ڪپڙو، تعلقو

رتوديرو، ضلعو لاڙڪاڻو.

حال ائڊريس : غريب آباد محلہ

نئون ديرو، تعلقو رتوديرو.

تعليم : M.A سنڌي

ڪرت : اسسٽنٽ سب انسپيڪٽر آف سنڌ پوليس

اڻ ڇپيل ڪتاب

ڌرتيءَ جا رکوالا (ٻارن لاءِ ناول) 1990 ع

سائرسهس گجن (شاعري) 2021 ع

برھ منجهارا بوند (شاعري) 2022 ع

صاحب ديوان سنڌي شاعر (تحقيق) اڻ مڪمل

موبائل نمبر : 3919786 – 0344

0300 – 3404488

اي ميل : sahibkhanmirani0@gmail.com

سوره سنڌي ادب

صاحب خان سوره ميرائي

Cell No: 0344 3919786

0300 3404488